

Skandinavismens Kulmination.

Ministeriet Halls Planer om en nordisk Union
forud for Udstedelsen af Martskundgørelsen 1863.

Historisk Tidsskrift, Bind 10. række, 3 (1934)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_10rk_0003-PDF/hto_10rk_0003_81424.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=81424>

pdf genereret den : 28/5-2008

Skandinavismens Kulmination.

Ministeriet Halls Planer om en nordisk Union
forud for Udstedelsen af Martskundgørelsen 1863.

AF

AAGE FRIIS

Endnu er den politiske Skandinavismes Historie ikke fyldestgørende udforsket; enkelte vigtige Episoder ligger vel klart, men væsentlige Punkter er uoplyste, og en sammenhængende Fremstilling savnes. Ved sin Doktorafhandling »Die Stellung Norwegens und Schwedens im Deutsch-Dänischen Konflikt zumal während der Jahre 1863 und 1864« ydede Halvdan Koht i 1908 et vigtigt Bidrag til Forstaaelsen af den politiske Skandinavisme i hine Kriseaar, da dens Muligheder blev sat paa den afgørende Prøve. Da Koht skrev sin Bog, var N. Neergaards »Under Juni-grundloven« kun ført frem til Foraaret 1863, men hverken Afslutningen af dette grundlæggende Værk eller Fremkomsten af senere Oplysninger har ladet Kohts Arbejde miste sin Værdi, selv om Synspunkterne for vor Opfattelse af den politiske Skandinavisme vel i visse Maader har kunnet ændres og Fremkomsten af et nyt Kildemateriale byder Mulighed for en dybere Indtrængen i dens forskellige Faser.

Det centrale Spørgsmaal i Kohts Afhandling, Sammenhængen mellem den svensk-norske Regerings Stilling til en nordisk Alliance og dennes endelige Stranding, maa nu atter drøftes, da vi har faaet Kendskab til den Beretning, som Henning Hamilton samtidig med eller straks efter nedskrev om sin Virksomhed som

svensk-norsk Gesandt i København, hvor han fra Juli 1861 til Februar 1864 repræsenterede Sveriges og Norges Interesser og hurtigt blev Tillidsmand for Ministeriet Hall. Hamiltons »Anteckningar rörande förhållandet mellan Sverige och Danmark 1863—64«, i April 1936 offentliggjort af Einar Hedin og Aage Friis, sysselsætter sig i det væsentlige kun med, hvad der skete mellem Skodsborgmødet i Juli 1863 og hans Afgang fra Gesandtskabsposten i Februar 1864. Forud for denne Periode laa imidlertid en vigtig Episode, og det er et Hovedpunkt af denne — i visse Henseender den politiske Skandinavismes Kulmination — som i det følgende nærmere skal belyses.

I min Rektortale ved Universitetets Aarsfest 23. November 1933 havde jeg Lejlighed til at omtale en ejendommelig Fase af Ministeriet Halls skandinaviske Politik forud for Efteraarskrisen 1863. Jeg maatte efter min daværende Viden tale om »Monrads og Lehmanns Forslag om en nordisk Union 1863« og under denne Titel blev den korte Sammenfatning uden nærmere Dokumentation trykt i »Politiken«s Kronik for 24. Novbr. 1933. Siden har jeg faaet Adgang til nyt Materiale, der tillader en dybere Indtrængen ogsaa i C. Halls Stilling til Planerne om en nordisk Union paa det Tidspunkt, da det nationalliberale Ministerium tog den følgesvangre Beslutning at udstede den Marts-kundgørelse, der forberedte Novemberforfatningen. Bedre end for to Aar siden kan det nu ses, hvad der ligger bagved de Antydninger, som A. F. Krieger i Februar 1863 nedskrev i sine Dagbøger om et stærkt Initiativ fra Lehmanns Side vedrørende en skandinavisk Forbundsstat, der efter Tilslutning af Monrad foranledigede Skridt af Hall¹.

Her skal undersøges, hvad dette Initiativ gik ud paa. Derimod skal her ikke nærmere behandles, men blot kort antydes, hvilke Konsekvenser »Initiativet« havde som Baggrund for Kong Carl XV's Forslag under Skodsborgmødet i Juli om en nordisk Forsvarsalliance, eller hvad de Erfaringer, Ministeriet Hall havde indhentet ved »Initiativet«, betød for Ministeriets Holdning Aaret igennem og særlig efter Tronskiftet i November. Før disse

¹ Kriegers Dagbøger II, S. 284—85, 298—99.

Spørgsmaal udtømmende kan skildres, maa andre endnu ikke benyttede danske og svenske Kilder fremdrages¹.

Ved Udgangen af Aaret 1862 syntes den langvarige dansk-tyske Konflikt om Hertugdømmernes Stilling at nærme sig en Krise². Danmarks udenrigspolitiske Stilling var blevet overordentlig vanskeliggjort, da den engelske Udenrigsminister John Russell i September 1862 ved sin saakaldte »Gotha Depeche« havde indledet en Aktion for at faa Danmark til paa Helstatsgrundlag at tilvejebringe en saadan Ordning af det danske Monarkis Forfatningsforhold, at de holstenske Stænder og de tyske Magter kunde tilfredsstilles. Ministeriet Hall havde nægtet at tage Hensyn til dette Tryk, men dermed var Danmark paa en højst betænkelig Maade blevet isoleret³. Ved Nytaarstid 1863 havde Danmark faaet alle de neutrale Stormagter imod sig; Ministeriet Hall maatte forudse, at man, efter at have afvist John Russells Forslag, vilde komme til at savne Englands Støtte. Ved Nytaarstid stod den danske Regering overfor de allerstørste Vanskeligheder.

Orla Lehmann sad siden September 1861 i Halls Kabinet som Udtryk for den ejderdanske Folkestemnings stigende Magt; den helt overvejende Del af det danske Folk krævede, at Regeringen nu, da de internationale Forhandlinger ikke førte til noget Resultat, omsider skulde skride til Handling. I Januar 1863 fik denne Stemning Udtryk i en direkte Pression paa Regeringen ved den Adresse til Kongen, der den 20. Januar med alle Stemmer mod to vedtoges i Landstinget. Det krævedes deri, at Ministeriet skulde gøre Alvor af at afvise Tysklands Fordringer og styrke det konstitutionelle Baand mellem Danmark og Slesvig⁴.

Ministeriet Hall, hvis ledende Mænd foruden Premier- og Udenrigsministeren Hall og Orla Lehmann var Ministeren for

¹ Smlg. Historisk Tidsskrift 9. Rk. VI, S. 130—248 og Scandia III 1930, S. 1 ff.

² Neergaard: Under Junigrundloven II, S. 603—16, 644 ff.

³ Neergaard anf. St. II, 549 ff.

⁴ Neergaard anf. St. II, 603 ff.

Kirke- og Undervisningsvæsenet D. G. Monrad og Finansministeren C. E. Fenger, følte, at Stillingen var højst pinagtig, og ansaa den for i Længden at være uholdbar, men de kviede sig ved at tage afgørende Skridt. Regeringen var dog meget stærkt paavirket af den Mistillid til »dens Viljefasthed og Gerningsenergi«, som den lange Nølen havde frembragt selv blandt dens nærmeste Venner og som mundtligt og skriftligt, offentligt og privat daglig fik Udtryk overfor de enkelte Ministre. Da Landstingsadressen trods Halls og Lehmanns Modstand var blevet vedtaget, var Regeringen klar over, at nu maatte man meget snart tage sin Beslutning, om man vilde vige for Udlandets Pression eller skride til afgørende Handling i den Retning, Folkestemningen krævede.

I de første Maaneder af det nye Aar fæstnede den Overbevisning sig indenfor Regeringen, at hvor uvillig stemt end de neutrale Stormagter var mod en beslutsom ejderdansk Politik, saa var den storpolitiske Situation dog mere gunstig end nogensinde for afgørende Skridt til Slesvigs Tilknytning til Danmark. Det skulde siden vise sig, at denne Opfattelse var skæbnsvangert urigtig, men den dannede Baggrunden for Udstedelsen af Kundgørelsen af 30. Marts 1863 om Holstens definitive Udskillelse, hvis Konsekvens blev Indførelse af den dansk-slesvigiske Fællesforfatning, Novemberforfatningen.

Ved Nytaarstid 1863 var der stærk Bevægelse i København. Der var ikke Enighed indenfor Regeringen, og i Tilknytning til Debatten om Landstingsadressen fremkom der fra nationalliberal Side stærke Angreb paa Ministeriet Hall og særlig paa Orla Lehmann, fordi han havde svigtet sin Fortid og ikke var tilstrækkelig ren ejderdansk. Man forudsaa en Ministerkrise, men ingen vidste, om det bar hen mod et Systemskifte med en ny Regering, maaske med Bluhme eller den stadig bag Kulisserne aktive Baron Blixen-Finecke som Førsteminister, hvorefter der skulde gøres et nyt Forsøg paa en Helstatsordning, eller om det hele, maaske efter en delvis Ændring af Ministeriet Hall, vilde ende med et kraftigt Skridt i ejderdansk Retning. Det sidste blev det endelige Resultat af Overvejelserne, efter hvad P. Vedel, der fulgte Forhandlingerne paa nærmeste Hold, vidste at berette

under overordentlig stor Tvivlrædighed og tilsidst ved en pludselig Ombestemmelse af Hall, der egentlig var kommet til det Resultat, at man burde lade Sagen drive videre uden noget afgørende Skridt¹. Der kom imidlertid ingen Ændring af Ministeriets Sammensætning, og trods de fortsatte Rygter om, at et helt eller delvist Ministerskifte vilde ledsage Udstedelsen af Martskundgørelsen, skete noget saadant ikke i den følgende Tid. Bortset fra at Krigsminister H. N. Thestrup i August 1863, da han ikke kunde faa gennemført en Omorganisation af Hæren, som Finansminister Fenger af finansielle Grunde modsatte sig, gik af og afløstes af C. C. Lundbye², forblev Regeringen uforandret til Udgangen af Aaret.

Det svirrede i hele Vinterens Løb med Rygter, og de fremmede Gesandter iagttog med spændt Opmærksomhed Udviklingen i Danmark, der var et ikke uvæsentligt Element i den stærke europæiske Gæring. Saavidt os bekendt fik kun en af de fremmede Ministre, nemlig den svensk-norske Sendemand, Grev Henning Hamilton, Kundskab om, i hvilken Grad Planer om en vidtgaaende skandinavisk Politik i disse betydningsfulde Vintermaaneder sysselsatte de ledende Medlemmer af Ministeriet Hall.

Planerne om en Forsvarsalliance mellem Danmark og Sverige-Norge til Sikring af Nordens Sydgrænse mod et eventuelt tysk Angreb paa Slesvig under den politiske Krise i 1863—64 har med fuld Ret indtaget en væsentlig Plads i Skildringen af hine Aars Historie. Disse Allianceforhandlinger, der efter svensk Initiativ for Alvor førtes fra Juli 1863 og først ved Udgangen af Aaret maatte anses for strandede, betød overordentlig meget for de Beslutninger, som Ministeriet Hall tog om sin Politik overfor de tyske Stormagter, en Politik, som Ministeriet Monrad paa ikke mindre skæbnesvanger Maade fort-

¹ P. Vedels egenhændige, adskilligt senere paa Grundlag af tidligere, nu delvis ikke bevarede Optegnelser nedskrevne Beretning om Danmarks Udenrigspolitik 1858—64 (Familiebesiddelse). Oplysningen om Halls nedenfor omtalte Meddelelse er givet af Vedel i Note til Fremstillingen. Det er hidtil ikke lykkedes at finde Vedels oprindelige Nedskrift af Halls Referat.

² Se bl. a. Neergaard II, 711.

satte. Derimod har man indtil den allersidste Tid ikke været opmærksom¹ paa de storpolitiske skandinaviske Unionsplaner, der langt udover Rammerne for en defensiv Alliance ad hoc søgtes virkeliggjort, før Allianceplanerne ved svensk Initiativ om end efter lang forudgaaende Forberedelse fra dansk Side skød frem. Naar man har ment, at Tanken om ad revolutionær Vej at tilvejebringe en dynastisk skandinavisk Union med Benyttelse af Situationen umiddelbart efter det danske Tronskifte i 1863 var fremme hos Hall², har en saadan Miskendelse af Situationen bortset fra alle andre Omstændigheder kun kunnet opstaa, fordi man ikke har vidst, at slige skandinaviske Unionsplaners Mulighed allerede var prøvet med negativt Resultat paa det naturlige Tidspunkt, da Ministeriet Hall var klar over, at den rimeligvis uundgaaelige Krise i den dansk-tyske Strid var ved at indtræde. — —

Som ofte i et Kabinet var der i Ministeriet Hall et Slags Udvalg, der ikke havde nogen formel Berettigelse, men »en faktisk Bestaaen«, som forberedte de vigtigste Sagers Behandling³. I dette, som Orla Lehmann kaldte »engere Udskud«, mødtes Hall, Monrad, Fenger og Lehmann, og da de andre fire Ministre, der ikke deltog, var Justitsminister Casse, Krigsminister Thestrup og Marineminister Steen Andersen Bille samt Ministeren for Slesvig, Frederik Herman Wolfhagen, vil det uden videre erkendes, at »Udskudet« repræsenterede Kabinettets væsentligste politiske Kraft og Indflydelse.

I dette »engere Udskud« var det, at de vidtgaaende skandinaviske Unionsplaner først fremsattes. Dette ved vi fra en Beretning, som den i alle slige vigtige Spørgsmaal indviede Direktør i Udenrigsministeriet, P. Vedel nedskrev, »som ordret Gengivelse af en ham af Hall straks efter given Meddelelse«.

Det var iflg. Vedels Beretning i første Halvdel af Februar

¹ Sml. dog Hother Plougs Bemærkning i Tilskueren 1901, S. 458—59 og Hallendorff i Sveriges historia till våra dagar XII (1923), S. 322—23.

² Scandia I, 175 f. og III, 46 f. Historisk Tidsskrift 9. Rk. VI, 90 ff.

³ P. Vedels utrykte Fremstilling af Danmarks Udenrigspolitik 1858—1864.

1863, at »vigtige Forberedelser i skandinavisk Retning« begyndte ved, at Lehmann »provocerede en Forhandling i Ministeriet mellem ham, Hall, Fenger og Monrad«, altsaa netop i det »engere Udskud«. De andre Ministres Deltagelse i eller Viden om, hvad der foregik, spores intetsteds, men om de blev holdt helt udenfor denne Side af de skandinaviske Drøftelser eller ej, lader sig med vor nuværende Viden vistnok ikke dokumentere¹.

Orla Lehmann aabnede Forhandlingen med at vise, at man nu stod paa et Punkt, »hvor man maatte vælge mellem et decideret Skridt mod Nord eller en Tilbagesynken i Tysklands Arme«. Det var nu klart, hævdede han, at et offensivt-defensivt Forbund med Sverige ikke uden videre kunde naas; der maatte mere til end et Løfte fra dansk Side om en Hjælp, for hvilken Sverige maaske længe ingen Brug vilde have, da Rusland ikke mere var truende, for at faa Sverige til straks at yde os sin Hjælp i en saa farlig Konflikt som den med Tyskland. Men hvad kunde vi da byde? En dynastisk Forbindelse? Den vilde næppe hjælpe, hvis Danmark skulde indtage samme statsretlige Stilling, som Norge havde, thi deri vilde Sverige ingen Fordel se for sig. Man maatte altsaa gaa videre, til en virkelig Føderation, og ikke blot en personel Union, altsaa en Forfatning, med en Repræsentation efter Folketallet for de tre Riger, som skulde have Kompetencen for de fælles Anliggender, der, om de end i Begyndelsen maatte være temmelig indskrænkede, dog i alt Fald straks maatte omfatte hele Krigsvæsenet. Derhos kunde dog ogsaa en dynastisk Forbindelse forberedes, navnlig ved et Arvefordrag, og Prins Frederiks Formæling med Prinsesse Lovisa, Carl XV.s eneste Barn.

Lehmann sluttede med at foreslaa, at Hall straks skulde begynde med en konfidentiel Henvendelse til Hamilton.

Vedel fortæller efter Hall, at »man blev noget overrasket ved dette stærke Initiativ. Monrad sluttede sig dog meget ivrigt dertil, medens Fenger var aldeles forskrækket.« »Hall sagde, at det lød meget smukt, men hvor vare Elementerne til alt dette? Vilde Sverige og vilde Norge? Talte han om slige Ting til Hamil-

¹ Casses, Thestrups, Billes og Wolfhagens Papirer er ikke bevarede.

ton, vilde en konfidentiel Beretning derom til Kong Carl formodentlig snart finde sin Vej til Blixen og derfra til vor Konge, og saa stod H[all] noget nær som en Landsforræder; talte han derimod først til Kongen, før han henvendte sig til Hamilton, saa var Hemmeligheden snart ude. Skulde noget saadant ske, saa behøvedes to Ting: 1) Prinsesse Louise (Prins Christians Hustru) maatte »drive Familieforbindelsen« og 2) Blixen maatte ind i Ministeriet, dels fordi »der var meget, som skulde drives personligt med Kongerne, som Hall hverken kunde eller vilde, dels for at sikre Bondevennerne«; med disse havde Blixen nær Forbindelse og Indflydelse paa dem. »Monrad fandt, at man jo godt kunde tage Blixen ind som Konseilspræsident«, men herpaa vilde Hall imidlertid ikke indlade sig. »Fenger troede ikke paa, at et slet og upaalideligt Middel nogensinde kunde gavne nogen Sag.«

Af Halls Beretning til Vedel faar man ikke Indtryk af, at Lehmann eller Monrad, før de rejste Drøftelsen i det »engere Udskud«, havde været i Bevægelse overfor Hamilton, men dette var imidlertid Tilfældet. Bemærkninger af Krieger i hans Dagbøger¹ kunde tyde paa, at Hall før den 13. Februar overhovedet ikke af Monrad eller Lehmann havde faaet noget at høre om, at de havde henvendt sig til Hamilton, og ikke havde villet tro paa et saadant Skridt fra Lehmanns Side, da det forud for den nævnte Dag var blevet sagt ham. Dog havde der i Løbet af Januar Maaned, medens alvorlige Overvejelser om den hele Stilling fandt Sted i Ministeriet, af Monrad og Lehmann været foretaget dristige Sonderinger af den svenske Minister. Vi ved det fra Hamiltons fortrolige Indberetninger til Manderström, der supplerer den officielle, for Størstedelen tidligere kendte Korrespondance.

Forøvrigt synes Lehmann, som det ogsaa stemte med hans Temperament, ikke at have holdt sine Tanker og Planer for sig selv; han kunde ikke tie med sine skandinaviske Planer, skrev Krieger et Par Maaneder senere². Landstingets Formand,

¹ II, 284—85.

² Kriegers Dagbøger II, 298. Chr. Degn: Orla Lehmann und der nationale Gedanke (1936), S. 196 f. har ikke kendt mit Skrift fra 1933.

M. P. Bruun, optegnede i sine Dagbøger¹, at Lehmann den 16. Januar i Rigsraadets Formandsværelse i en længere Samtale havde drøftet den alvorlige udenrigspolitiske Stilling med ham og ogsaa Muligheden for en skandinavisk Union. Lehmann antog, »at Sverige ikke vilde tage mod en Union som den med Norge, men kun slutte sig til os, naar der i Stedet for Rigsraadet traadte en fælles Repræsentation i Stockholm; den dynastiske Forening maatte tilvejebringes ved et Familiearrangement i Dynastierne«. I sine Dagbøger skrev Krieger den 2. April, da Sagen var videre fremskreden, at de skandinaviske unionelle Planer var Sværmerier, der virkede »som en Opiumsrus paa Lehmann. Alt andet lader ham ligegyldig og sløv«².

Forlængst havde Henning Hamilton naturligvis drøftet skandinaviske Problemer med de danske Politikere, med hvem han, straks da han i Somren 1861 kom til København, var traadt i venskabelig Forbindelse³. Alle vidste, at han, da han i November 1860 var udtraadt af Carl XV.s første Ministerium, var designeret til de forenede Rigers Gesandt i København; hans intime Forhold til Carl XV, hans charmerende personlige Egenskaber gjorde det til en Selvfølge, at han straks blev persona gratissima i København. De nationalliberale Koryfæer omsværmede ham, gav ham deres Fortrolighed og søgte hans. Det forblev ikke skjult, at Hamilton principielt indtog en sympatisk Holdning overfor Skandinavismen, saaledes som dette ogsaa spores i hans intime Korrespondance trods den kritiske Indstilling, der dér naturligvis fremtræder mere uforbeholdent, end han gav Udtryk for i Samtale med de ivrige danske Skandinaver. Hamilton »troede paa Skandinavismens Fremtid« og vilde med denne Tro træde i dens Tjeneste, »om den af Omstændighederne var gjort til en Øjeblikkets Nødvendighed«, skrev han den 17. Novbr. 1862 til Manderström⁴, men samtidig betonedes han allerede den-

¹ M. P. Bruuns Dagbøger, Universitetsbiblioteket.

² Kriegers Dagbøger II, 299.

³ Sml. Neergaard anf. St. II, 680 ff.

⁴ Korrespondancen mellem Hamilton og Manderström findes i Universitets-Biblioteket, Uppsala.

gang, at »ingenting skulde kunne formaa ham til gennem forsættlige og ulovlige Midler at bidrage til Fremkaldelse af en umoden Bevægelse«. Ordene tyder paa, at de ivrige Skandinavers vidtgaaende og ofte ganske fantastiske Ideer var ham vel bekendte, maaske var blevet fremført for ham personlig. Han vilde ikke følge nogen anden Politik i Forholdet til Danmark end den, som Sveriges Regering hidtil havde indtaget, skrev han til sin Chef.

Hamiltons almindelige skandinaviske Sympati havde dog vel nok ved mange Lejligheder præget hans Udtalelser saaledes, at de, selv naar de holdtes i ren Almindelighed eller endog var stærkt reserverede, kunde give de Nationalliberale Indtryk af en mere vidtgaaende Tilslutning til deres Synspunkter end Ordene i og for sig berettigede til. Han var visselig høflig og imødekommende; de veltalende nationalliberale Herrer kan ofte have været mere optagne af deres egen Argumentation end betænkt paa kritisk at vurdere, hvor meget der turde lægges ind i Hamiltons elskværdige Bemærkninger. Saalænge det ikke drejede sig om positive konkrete Forslag, der krævede præcise Svar, kunde sligt ikke gøre større Skade. Men hvor godt Hamilton end befandt sig som højst velset Gæst i de nationalliberale Kredse, kunde den uforbeholdne Fortrolighed, der vistes ham, ikke mindst af de nationalliberale Ministre, dog volde ham adskillig Besvær. Med Manderström vedligeholdt han ved Siden af den officielle Korrespondance, der var beregnet paa at forelægges Kong Carl XV og Ministeriet de Geers andre Medlemmer, en privat Brevveksling, der efter som Tiden gik blev mere indgaaende og tilidsfuld. I Anledning af en Samtale med Hall skrev han den 14. Maj 1862 til sin Chef, at de danske Ministre var »saadanne Kunstmalere, at man nu og da maatte holde dem noget paa Afstand«. Et Besøg af Kong Carl hos Frederik VII forestod da i Løbet af Sommeren og efter en Samtale med Undervisningsministeren D. G. Monrad frygtede Hamilton, at denne, som han betegnede som »den slugaste« af de danske Ministre, gik svanger med Planer om »att innästla sig« med den svenske Konge, naar han kom til København¹. Monrad havde nøje udspurgt ham om

¹ Brev til Manderström 18. Maj 1862.

Kongens Ankomst, og han havde derefter begyndt en Samtale om Skandinavismen med at ytre: »Min Mening om Skandinavismen er, at man for denne bør gøre saa meget men tale derom saa lidet som muligt«. Hertil havde Hamilton blot svaret, at de i saadant Tilfælde naturligvis gjorde klogest i ikke videre at fortsætte med dette Samtaleemne! Til dette Referat havde Manderström i et Brev den 18. Maj 1862 bemærket, at det var en bekendt og velbevidnet Sag, at Monrad var »en ful Fisk«, og at han frygtede, at han nok vilde lokke mere ud af Kong Carl, end denne burde sige. Manderström havde mere end en Gang forestillet Kongen, »hvor liden Tillid Bispen fortjente«, men han var bange for »öfversvället av öppenhjärtighet«. Allerede paa dette Tidspunkt, i Foraaret 1862, var saaledes baade Hamilton og Manderström paa deres Post overfor de nationalliberale Tilnærmelser i det skandinaviske Spørgsmaal. Eftersom den ydre-politiske som den indrepolitiske Krise i Danmark blev mere og mere akut, forøgedes deres Betænkeligheder. Spørgsmaalet om en Militæralliance til Støtte for Danmark var i denne Tid stadig under Drøftelse ogsaa mellem Hall og Gesandten, men intet laa fast.

Kong Frederik VII var henimod Aarsskiftet flyttet til Fredensborg, og Nytaarsdag 1863 holdtes den sædvanlige store Kur derude med Taffel Kl. 4, hvori Ministrene og Corps diplomatique tog Del. Ved denne Lejlighed indledede Monrad med Hamilton en alvorlig Samtale om den politiske Stilling. Han havde sagt til Hall og gentog nu overfor den svenske Gesandt, »at Danmark inden to Maaneder maatte have et Forbund med Sverige og siden forsvare sig til det yderste. Eller ogsaa maatte man opgive enhver Tanke paa en skandinavisk Politik og Selvstændighed samt uden Strid slutte sig til Tyskland og underkaste sig dets Fordringer«. Den følgende Dag fortalte Hamilton Manderström om Samtalen¹ og om de stadig verserende Rygter om Ministerskifte; Bluhme og andre Helstatsmænd sagdes at skulle afløse Ministeriet Hall, men sligt stod efter Hamiltons Mening dog næppe lige for Døren.

Samme Dag, Fredag den 2. Januar, fik Hamilton Besøg af

¹ Brev af 2. Jan. 1863.

Orla Lehmann, der vilde fortsætte en Drøftelse om et nordisk Forsvarsforbund, som var paabegyndt under en Samtale, som Lehmanns Svigerfader, den gamle Grosserer Hans Puggaard, den 11. December havde haft med den svenske Gesandt, der var jævnlig Gæst i det rige Puggaardske Hjem, hvor den national-liberale Elite inviteredes sammen med de mod Danmark særlig velstemte udenlandske Gesandter¹. Puggaard havde ladet en lang Redegørelse for sine skandinaviske Sympatier udmunde i et Forslag om Forsvarsforbund, og Hamilton havde maattet »tærskte dette Spørgsmaal med ham en Timestid« for at fremstille alle de Omstændigheder, der maatte tages i Betragtning, før Sverige-Norge kunde gaa ind paa et saadant Forbund, bl. a. Umuligheden for Sverige i at paatage sig at forsvare den danske Politik i Spørgsmaalet om Hertugdømmerne, da Maalet for denne endnu ingenlunde var tydeligt angivet. Hamilton havde dog ikke faaet det Indtryk, at den 74aarige Herre havde taget imod Raison. De var skiltes som gode Venner, men Hamilton formodede, at Puggaard havde ment, at han »som Politiker var noget indskrænket«. Nu kom Lehmann for at diskutere Regeringens Politik og i Særdeleshed det Spørgsmaal, med hvor stor Uforbeholdenhed og Klarhed Ministeriet Hall burde tilstræbe Slesvigs fulde Tilknytning til Kongeriget. Paany blev Tanken om et nordisk Angrebs- og Forsvarsforbund fremsat, og overfor Lehmann udviklede Hamilton som ofte før sit Syn paa den danske Politik i Overensstemmelse med de Instrukser, han havde fra sin Regering, og som han officielt til Stadighed havde at fremlægge for Hall i dennes Egenskab af Konseilspræsident og Udenrigsminister.

Monrad for sin Del vilde imidlertid ikke lade det bero ved Samtalen paa Fredensborg. Fredag den 9. Januar skrev han til Hamilton², at han gerne vilde fortsætte næstkommende Søndag. »Sagen har gjort et Skridt fremad, men jeg tør ikke gaae videre, førend jeg kan gjøre Regning paa Deres personlige Understøttelse som Menneske«, skrev Monrad, der undertegnede sig som

¹ Apostille til Brev fra Hamilton til Manderström 12. Dec. 1862.

² Hamiltons Bref utg. af Carlquist II, S. 91.

Hamiltons »hengivne og tillidsfulde«, og i en Efterskrift bemærkede, at »Omstændighederne retfærdiggjorde en Tillidsfuldhed, som han ellers for eget Vedkommende vilde benævne anderledes«.

Hamilton meddelte Monrad, at han vilde være hjemme om Søndagen den 11. Januar, og samtidig skrev han til Manderström om Monrads forestaaende Besøg og om den Anledning, Besøget efter hans Formodning havde. Ordlyden af dette Brev af 10. Januar kendes ikke, men det fremkaldte umiddelbart »megen Bekymring« hos Manderström, hvem det bragte til at tro, at den længe forudsete Krise i Danmark nu nærmede sig, og at Sverige vilde faa en haard Nød at knække¹.

Om Søndagen kom Monrad til en tre Timer lang Samtale. Den følgende Dag gav Hamilton Beretning i Privatbrev til Manderström; det var ham umuligt at gøre fuldstændig Rede for alt, hvad der var bleven sagt, men han mente, at intet Hovedpunkt var gaaet tabt.

Monrad begyndte med at tage Løfte om, at Samtalen maatte anses for fortrolig, og oplæste derefter et Udkast til en skandinavisk føderativ Stat med Hovedgrundlag i fælles Civilliste, Diplomati, Hær, Flaade, Told, Post- og Telegrafvæsen samt en fælles Repræsentation paa to Kamre, det ene valgt efter Folkemængde, det andet med lige mange Repræsentanter for hvert Rige. Repræsentationen skulde afgøre Fællesspørgsmaal og bevilge Penge til Fællesudgifterne. Pengene skulde først og fremmest tages af Fællesindtægterne, Told m. m. Hvis det ikke var tilstrækkeligt, skulde Resten fordeles efter Folkemængden og hvert enkelt Lands Repræsentation bevilge de dertil nødvendige Midler.

Hamilton hørte Monrad til Ende uden Afbrydelse, men spurgte saa, hvad Meningen egentlig var med denne Opsats, hvorefter Monrad gav en Fremstilling af den politiske Situation og Udsigterne til at komme ud af den. Der fandtes kun tre Udveje: 1) en absolutistisk Helstat med absolut Magt for Kongen i Fællesanliggenderne; 2) en Krig med usikker Udgang og uvisse Følger; 3) en føderativ skandinavisk Stat, til hvis Dannelse Preussens

¹ Manderström til Hamilton 16. Jan. 1863.

Hjælp skulde vindes, saaledes at Danmark afstod Holsten imod Ret til at inkorporere Slesvig. Han for sin Del foretrak den sidste Udvej og var, efter de Drøftelser han havde ført med flere indflydelsesrige Personer, forvisset om, at hvis Sverige var villig til at indgaa i en saadan Forening, kunde han i Løbet af to Maa-neder med dette Formaal fremskaffe en til Enstemmighed græn-sende Opinionsytring.

Ogsaa nu afbrød Hamilton ikke Monrad, men sagde, da han var færdig, at, hvilke Ønsker der end kunde findes i Sverige om en nærmere Forbindelse mellem de skandinaviske Riger, og herom kunde han kun være berettiget til at udtale sin højst private Mening, syntes Forslaget at møde een uoverstigelig Hindring, nemlig den Tronfølgeordning, som var skabt ved London-traktaten 1852 og ved Tronfølgeloven af 1853. Han var fuldt forvisset om, at den svensk-norske Regering hverken hemmeligt eller aabenbart vilde virke for et Maal, som vilde rokke denne Ordning. For sin private Del, sagde Hamilton, ansaa han det ikke for at være ubekendt, at hele hans offentlige Virksomhed havde staaet i Kongemagtens og den lovlige Ordens Tjeneste, og at det saaledes i det mindste for ham var umuligt at foretage noget, som stred derimod.

Naturligvis, tilføjede Hamilton, kunde man tænke sig, at der indtraadte en saadan Tilstand i Danmark, at Sverige i den lovlige Ordens og i sin egen Interesse maatte blande sig i Dan-marks indre Anliggender, og hvilke Følger dette kunde faa, var svært at forudse, men en saadan Tilstand var i det mindste ikke nu for Haanden, og det syntes at være den danske Regerings Pligt at forebygge et saadant Udbrud, hvis det imod Formodning skulde kunne behøves.

Monrad gik derefter ind paa en vidtløftig Forklaring om Tron-følgeren, Prins Christians, Stilling: Han var født tysk og kunde ikke blive andet end tysk; Danmark var et demokratiseret Land, som ikke vilde styres efter tyske Grundsætninger. Prinsen indsaa fuldstændigt dette, og i sin egen og Familiens Interesse burde han tage, hvad der blev budt ham i Erstatning for »en Krone, til hvilken han kun havde Protokolret«. Minimum af

dette Tilbud var hans Families Optagelse som skandinaviske Prinser med Arveret til Kronen efter det nuværende svenske Dynasti, men i Nødsfald burde han nøjes ogsaa med dette o. s. v., o. s. v.

Efter at Monrad en Tid var gaaet videre i samme Aand, sagde Hamilton, at det efter hans Mening var klogere, at de anvendte deres Tid paa at tale om, hvad der ad Underhandlingsvej nu kunde gøres for at klare de foreliggende vanskelige Spørgsmaal, end at tænke paa at bringe Sagen ind i et Stadium, hvori det alene kunde komme ved store Begivenheder. Efter hans Mening burde den danske Regering benytte sig af John Russells Optræden til igennem ham at faa sine egne Ønsker og Planer frem. Det syntes ham nemlig klart, at Russell vilde have Ende paa den dansk-tyske Tvist, at han vilde være den, som bragte den til Afslutning, at han ikke stædigt holdt paa sine egne Forslag, og at Stemningen i England samt de Angreb i Parlamentet, som Russell maatte vente vilde komme, burde gøre ham tilbøjelig til at lytte til, hvad man fra dansk Side med Rimelighed og Aabenhed fremstillede. Hvis Hamilton var i den danske Regerings Sted, vilde han anse det for sin Pligt at undersøge, hvad der kunde udrettes ad denne Vej, og hvis alle Underhandlinger viste sig umulige, da selv tage Standpunkt paa en Maade, som svarede til Landets Stilling og Bedste og til de gældende Traktater og indgaaede Forpligtelser. Medførte dette en Krig, var det uden Tvivl beklageligt, og Resultatet usikkert, men man var da i alt Fald gaaet en Vej, som fortjente det øvrige Europas Agtelse; Europas Understøttelse kunde vel da i det mindste paaregnes, forsaavidt Europa vilde intervenere for at gøre Ende paa Krigen og ikke tillade Ophævelsen af Danmarks Selvstændighed.

Efter at de en Stund havde talt herom, udbrød Monrad »temligen lifligt«: »Det er nu for sent at tale om alt dette. Enten lægger jeg Armene over Kors, besætter mine ledige Præsteembeder m. m. og lader alt gaa til sin Opløsning, eller ogsaa maa jeg tage et Skridt, som kan redde os. Jeg spørger Dem saaledes, ikke som svensk Minister, men som Svensk og som Menne-

ske: »Hvad vil De gøre for en politisk Forbindelse mellem de tre skandinaviske Riger?« Paa dette Spørgsmaal og under den Forudsætning, at det tolkedes som stillet til ham aldeles privat uden noget Hensyn til hans Stilling som svensk Minister, svarede Hamilton »ganske kort og ærligt: For Danmarks Optagelse i den svensk-norske Union, saaledes som den nu var, vilde han aldeles intet gøre, men vilde tværtimod gøre alt for at hindre det, fordi han mente, at en tredje Stats Tiltrædelse vilde gøre Unionen umulig. For en føderativ Stat vilde han ligeledes under de nuværende Omstændigheder intet gøre, men han vilde i Tilfælde af, at en Omvæltning i Danmark gjorde en saadan til et europæisk Ønske, overveje Muligheden af og Formen for dens Dannelse. For en fuldstændig Sammensmeltning af de tre skandinaviske Riger til ét vilde de nødvendige Vilkaar ikke indtræffe i hans og Monrads Levetid, men havde han levet paa en Tid, da der kunde have været Tale derom, vilde han have anset det for et Maal, som var en Richelieu værdigt«.

Efter denne Udtalelse rejste Monrad sig, og uden at Hamilton fik Indtryk af, hvorledes han optog Svaret, sagde han Farvel og gik.

I Samtalens Løb havde Hamilton iøvrigt sagt til Monrad, at han aldrig burde glemme at tage Norge med i Beregningen; han kendte vel ikke Tænkemaaden dér saa godt som i Sverige, men var overbevist om, at ethvert Forslag, som paa nogen Maade rokkede ved den nuværende Stilling, i Stortinget vilde vække en kraftig Modstand.

Hverken i hvad skriftligt Monrad har efterladt sig, eller andetsteds er nogen Oplysning fundet om hvad hans Indtryk var af Samtalen. I Lehmanns ovenfor (S. 590—91) nævnte Udtalelser til M. P. Bruun sporer man maaske et Nedslag af Monrads Referat.

Hamilton modtog, saa vidt vi kan dømme, Monrads Forslag og Spørgsmaal med en høflig Ro, der vistnok ikke røbede, hvad der kom frem i Gesandtens Breve til Manderström, hvor overrasket og ilde berørt af »Bispens« Henvendelse han i Virkeligheden blev. Et Par Maaneder senere, da han vendte tilbage til det forefaldne, udtalte han, at det, at en dansk Minister overfor

en fremmed Magts Gesandt kom med Forslag, »som man under sædvanlige Forhold vilde betragte som Landsforræderi«, var »noget saa bagvendt, at man ikke ret vidste, hvorledes man skulde tage det«¹.

Han indskrænkede sig til at indberette det forefaldne i sine Privatbreve; i sin officielle Korrespondance berørte han, saavidt det i Øjeblikket kan ses, hverken nu eller siden Monrads Henvendelse. »Imidlertid skal jeg saavidt muligt holde Øjnene aabne og paa den Maade privat meddele Dig, hvad jeg erfarer«, skrev han til sin Chef, idet han udbad sig Bemærkninger og Raad.

Da Manderström den 16. Januar modtog Hamiltons Referat af Samtalen med Monrad, »kendte hans Forundring ingen Grænse«, men Forundring var ikke hans eneste Følelse; han fyldtes med Bekymring og »i endnu højere Grad med hvad Engelskmanden betegner med Ordet disgust«, d. v. s. Afsky. »Är klockan verkligen så mycket slagen?«² Monrads Optræden var for ham en vidtgaaende Illustration til Shakespeares Ord »there is something rotten in the state of Denmark«. Han glædede sig over den Klogskab, Forsigtighed og Bestemthed, hvormed Hamilton havde svaret »den lede Frister, thi dette var vel Monrads rette Karakter«, men »Krogen var ogsaa for grov til at selv den, for hvem den vel egentlig var beregnet, skulde bide paa den;« Manderström haabede, at der skulde være tilstrækkelig Moral tilbage hos Kong Carl XV, saa han »vilde væmmes ved Anretningen«.

Denne Grundstemning af Uvilje og Ubehag over den danske Ministers fortrolige Henvendelse til den svenske Regerings officielle Repræsentant holdt sig hos Manderström og præger ogsaa Hamiltons egne Breve. Da Manderström havde sovet et Par Nætter paa Sagen og havde drøftet den med sin Førsteminister, de Geer, der i enhver Henseende gav ham Tilslutning og billigede Hamiltons Holdning, overvejede han, hvilke Motiver og Hensigter der kunde ligge bag Monrads Skridt. Ud fra det Princip at

¹ Brev til Manderström 5. Marts 1863.

² Manderströms Privatbrev til Hamilton 17. Jan. 1863.

forudsætte det bedste, indtil det modsatte var bevist, kunde man tænke sig, at Monrads Mening var fuldt ærlig og at det var hans faste Overbevisning, at »hans Fædreland kun kunde reddes ved et Kejsersnit«. Men Henvendelsen kunde ogsaa blot være et Forsøg paa at føle Hamilton og den svenske Regering paa Pulsen for at bedømme deres Temperatur og indrette sine Planer derefter. Endelig tænkte Manderström sig, at det kunde dreje sig om et lokkende »Irrbild«, som Monrad vilde fremtrylle for et livligt og sangvinsk Sindelag for paa Grundlag af disse Forespejlinger at skaffe sig den saalænge attraaede Alliancetraktat, idet man saa — in petto — forbeholdt sig senere, naar Omstændighederne gav Foranledning, at kunne kaste den over Bord, eller ogsaa, om Nøden skulde tvinge dertil, at kaste sig i Sveriges Arme.

Det sidste Alternativ mente Manderström var mest sandsynligt. Det første, syntes han, var alt for enfoldigt for en Mand som Monrad; denne kunde, selvom han havde den Forestilling, at Preussen for at vinde Holsten vilde eller kunde ofre Kravet om at beskytte den tyske Befolkning i Slesvig, dog ikke tro, at Rusland rolig vilde se paa, at der i Norden dannedes et Førbund, som ubetinget vilde drage Finland med sig. Ogsaa fra engelsk Side kunde man vente Indvendinger, da man der sandsynligvis endnu ikke havde opgivet de traditionelle Forestillinger om Faren ved, at begge Sundets Bredder laa under samme Hersker. Men kunde, fremhævede Manderström videre, en Mand som Monrad nære den Forestilling, at man i Sverige skulde lade sig nøje med en Ordning, som fra første Færd rummede Spirer til Sveriges Underordning under de to andre Stater? Kunde han være uvidende om, hvor lidet populær en saadan Idé vilde være ogsaa i Norge? Kunde han tro, at det nuværende Skandinavien uden overvejende Fordele og uden en mere kompakt Sammensmeltning end den, der skabtes ved en løs Føderation, vilde opgive sin næsten insulære Stilling for at indtage en anden, hvorigennem det stadig vilde inddrages, ikke blot i Stridigheder men ogsaa i Krig? Kunde Monrad tro, at han som Brudegave til Føderationen kunde medbringe hele Danmark og hele Slesvig og sikre deres urokkede og uanfægtede Besiddelse?

Manderström mente, at Monrad næppe kunde gøre sig saadanne Illusioner, og hvad var da hele Forslaget, spurgte han, andet end, at Sverige-Norge gratis skulde danne et Reservekorps ved Danmarks Krig med Tyskland og være den, som skulde »bära tungan och betala fiolerna«, medens de Fordele, som i lykkeligste Tilfælde kunde tilkæmpes, udelukkende skulde komme Danmark til Gode.

Det andet Alternativ, at Monrad blot vilde prøve paa at føle Svenskerne paa Puls, vilde være en alt for ringe Pris for et saa højt Spil, »thi et højt Spil er det, at en i Tjeneste værende Minister i den ene Stat vender sig med saadanne Forslag til et andet Lands Minister uden sine Kollegers Viden og med sin lovlige Konges Krone som Indsats«. For ikke at tale om den moralske Side af Sagen, »som daarlig skjules af den apostoliske Præstekjole«, syntes Manderström, at det praktisk set var saa voveligt og hele Foretagendet nærmest vanvittigt, — hvis man da ikke mente, at ethvert paa lovlig Grund hvilende Forsøg paa at redde Statsskibet var umuligt. Forkastelsesdommen over Prins Christian, der a priori erklæredes for umulig til at regere i Danmark, vilde vel næppe blive godkendt af hele det danske Folk eller af en større Majoritet af dette. England, hvis Tronfølger var lige ved at ægte Prins Christians Datter, havde vel ogsaa et Ord at skulle have sagt, selvom fyrstelige Forbindelser ikke nu spillede samme store Rolle som i tidligere Tider.

Manderström nærmede sig til den Opfattelse, at Monrads Bevæggrund maaske var, at han ventede, at Helstatsmændene kunde komme til Magten og »hellere end at vige for dem, vilde spille sin sidste Trumf ud«. Manderström var enig med Monrad i, at et Helstatsforsøg vilde »have en kort og sørgelig Fremtid for sig«, og at en maaske delvis Genindførelse af Absolutismen i visse Dele af det danske Monarkis Styrelse vilde føre til meget alvorlige Forviklinger, men dette var et Stadium, som hele det udviklede dansk-tyske Spørgsmaal vel maatte gennemgaa, inden det kunde bringes til en tilfredsstillende Løsning. Han ansaa det ikke for umuligt, at et saadant sidste Helstatsforsøg kunde lede til Resultat i den Retning, Monrad foreslog, men da havde

Spørgsmaalet gaaet den Gang, det skulde, og Svenskerne stod rene i Stedet for at fremtræde tilsmudsede overfor Europa, som aldrig paa noget Tidspunkt havde set dem i et saadant Skrud. I Forening med en Monrad at konspirere imod den i Danmark lovlig bestaaende Ordning, »dertil har i det mindste jeg«, skrev Manderström til Hamilton, »ingen Kaldelse og kan aldrig lade mig bevæge dertil. At Du skulde være af samme Tankesæt, kunde ikke fejle«.

Den Maade, hvorpaa Hamilton havde optraadt overfor Monrad, svarede, skrev Manderström, fuldkommen til hans egne Synspunkter og Overbevisning; han havde blot udtrykt det bedre og med mere Bestemthed, end Manderström selv vilde have formaaet. Han takkede derfor Hamilton varmt ikke blot i sit eget, men i Fædrelandets Navn. »Anneksionslæren har«, tilføjede han, »vundet en altfor udstrakt Anvendelse i vor Tid; hvorvidt de Lande, til Fordel for hvilke den er anvendt, har vundet derved, det maa endnu bevises, men om deres regerende Fyrste kan man med Grund sige: »Hvad Du vinder, Heltery vinder Du dog ikke derved«. Og har de vunden Magt? Jeg tror, at Victor Emanuel havde mere at sige i Sardinien end han har i Italien. Og Folkene?»

Manderström kom til den Opfattelse, at Hamilton, efter hvad der var foregaaet, ikke vilde faa nye Betroelser i samme Retning; Monrad vilde maaske gennem »sin Stalbroder« Orla Lehmann, hvem Manderström »dog ansaa for at være bedre end Monrad«, bringe Sagen direkte til Kong Carl, af hvem de to Herrer vel ikke ventede samme Indvendinger.

Manderström havde uden videre forelagt Hamiltons fortrolige Brev for Louis de Geer, men var i stor Tvivl om, hvorvidt han skulde omtale Sagen for Carl XV, idet han ligesom Hamilton frygtede Kongens Mangel paa Diskretion og ingenlunde var sikker paa, at den let bevægelige Monark med sine stærke skandinaviske Interesser vilde stille sig saa afvisende som Ministrene. Monrad havde udbedt sig og faaet Hamiltons Løfte om absolut Tavshed, og et Tillidsbrud kunde let komme Monrad dyrt at staa, koste ham hans Embede eller endnu mere. Men afgørende

for de svenske Ministres Beslutning blev dog den Mulighed der var for, at Monrads Forslag kunde blive bragt til Kong Carl gennem de danske Skandinavers yderliggaaende Venner i Kongens Omgangskreds, særlig gennem Ritmester Tornérhjelm, der ofte havde været Mellemmand og ogsaa i disse bevægede Uger rejste frem og tilbage over Øresund. Talte man ikke selv med Kongen, risikerede man, at Sagen i Stilhed gik uden om Regeringen, saa den ikke fik noget at vide derom, »før Vognen allerede var gaaet saa dybt fast i Dyndet, at det blev svært om ikke umuligt at trække den op, og dette kunde i alt Fald aldrig lykkes, uden at den, som man af Hjertet ønskede skulde staa ren (nemlig Kong Carl), var saa uhjælpelig kompromitteret, at intet kunde renvaske ham«¹.

Manderström talte derfor den 18. eller 19. Januar med Kongen, og Samtalen forløb bedre end han havde vovet at haabe; han fandt Majestæten »fuldt fornuftig og aaben for alle paa god Tro byggede og fremførte Grunde«. Carl XV bifaldt fuldkommen alt, hvad Hamilton havde sagt og mente, »at ingen Tillid kunde eller burde vises Monrad«². Manderström tog Tavshedsløfte, og Kongen indsaa, hvor nødvendigt det var at tie, da Monrad eventuelt kunde nægte alt, hvad han havde sagt under fire Øjne, og stor Staahej kunde opstaa deraf³.

Manderströms Formodning om, at der næppe vilde blive Grund for Hamilton til at give Udtryk overfor Forslagsstilleren, den Enighed overfor Monrads Forslag, der straks blev fastslaaet mellem Hamilton, Manderström, de Geer og Carl XV, viste sig at være rigtig, for saavidt som Monrad ikke gentog sin Henvendelse. Den 18. Januar traf de sammen ved en Middag hos Hans Puggaard⁴, men Monrad gjorde ikke mindste Hentydning til deres foregaaende Samtale. Monrad havde sagt til Hamilton, at han vilde tale med Orla Lehmann om Sagen; Lehmann var syg, men Hamilton fik at vide, at han havde skrevet til sin Sviger-

¹ Manderström til Hamilton 18. Januar 1863.

² Brev fra Manderström til Hamilton 19. Jan. 1863.

³ Manderström til Hamilton 27. Jan. 1863.

⁴ Hamilton til Manderström 19. Jan. og 23. Jan. 1863.

fader, at han maatte sørge for, at der ved Middagen, hvor den svenske Gesandt kom sammen med en Række nationalliberale Koryfæer, ikke holdtes Bordtaler, der kunde tvinge Hamilton til at udtale sig om Skandinavisme eller sætte ham i Forlegenhed. Der skete intet¹.

Som Grundlag for Manderströms Overvejelse udarbejdede Hamilton en Promemorie, som med Brev af 21. Januar gik til Stockholm, men først kom derop, da Manderström allerede havde talt med Kongen og konstateret fuldstændig Enighed. Memoiren var beregnet paa at kunne forelægges Carl XV. Hamilton gjorde deri Rede for de danske Partiers Stilling til det dansk-tyske Spørgsmaal og til Skandinavismen. Han fastslog, at den politiske Skandinavisme under de Brydninger, der fandt Sted, ikke havde kunnet blive Fane for et Parti, men derimod et Middel, som det ene eller det andet Parti haabede lejlighedsvis at kunne bruge og som derfor i Almindelighed ikke fremførtes, undtagen der var Fare paa Færde. »De virkelige Skandinaver, som nu er tilbage, er for faatallige eller for lidet virksomme til at danne et Parti, og de ønsker desuden de to skandinaviske Folks Sammensmeltning til et eneste, hvilket ikke indgaar i Planen hos noget af de i det offentlige fremtrædende Partier«, Helstatspartiet, Bondevennerne og »det nationale Parti«, det nationalliberale Centrum. Halls henholdende Politik i det dansk-tyske Spørgsmaal havde, særlig efter Lord Russells Optræden, vist sig ikke at føre til en for Danmark lykkelig Løsning, og den Tillid, han havde nydt indenfor det nationalliberale Parti, var røkket. Ministeriets hovedsagelige Styrke laa nu i dets Modstanderes Uenighed; hverken Helstatsmændene eller Bondevennerne hver for sig var stærke nok til at danne et Ministerium. Et Hovedpunkt ved Sikringen af Ministeriets fortsatte Bestaaen og dets nationale Politik var Bestræbelserne for at sikre Sveriges ubetingede Støtte overfor Tyskland, men dette havde ogsaa ført til, at Halls Modstandere lagde stor Vægt paa at vinde Sverige. Hamilton indberettede forskellige Foreteelser, der viste hvorledes ogsaa Helstatsmændene søgte Tilknytning til ham. »Under denne Uenig-

¹ Puggaards Papirer er næsten alle tilintetgjorte.

hed at iagttage en rolig Holdning, ikke at slaa det mindste af paa en Gang udtalte Meninger, men ej heller opfordre til atanfægte dem under aabenbart ugunstige Omstændigheder er en Opgave, som jeg anstrenger mig for at løse, ihvorvel jeg ofte mistvivler om Muligheden af, at det kan lykkes», skrev Hamilton. Hvad der efter hans Opfattelse snarest kunde bevirke Ministeriet Halls Fald var, at Monrad gerne vilde bidrage dertil, fordi han haabede at gaa ind i et nyt Ministerium som Konseilspræsident. Men selvom Monrads ubestridelig store Evner og Kraft var tilstrækkelige til at nedbryde det bestaaende Ministerium, mente Hamilton, at disse Egenskaber ikke var tilstrækkelige til at danne noget nyt, der virkeligt kunde faa Bestand. Alle havde nu Mistillid til Monrad, ogsaa hans tidligere ivrige Beundrere; med Henblik paa Henvendelsen fra Monrad erklærede Hamilton, at af alle Danmarks offentlige Personligheder, den uberegnelige og i mange Henseender højst problematiske Baron Blixen-Finecke indbefattet, var Monrad den, med hvem man fra svensk Side allermindst burde knytte nogen Forbindelse. »Den Indflydelse, Sverige for sin egen Del behøver i København og kan udøve til Danmarks Fordel, maa bygges paa Agtelse og Tillid til vor Redelighed. Derved vækkes ikke stærke Lidenskaber (lifliga passioner), men der tabes heller ikke nogen Ven«. Hamilton sluttede Memoiren med en Udtalelse om, at han mente endnu en Tid at kunne handle alene udfra de her udviklede Synspunkter, men hvis Ministeriet Hall skulde falde, vilde han behøve bestemtere Forskrifter.

Hamilton sysselsatte sig ligesom Manderström med indgaaende Overvejelser om, hvad den egentlige Hensigt havde været med Monrads Henvendelse og skrev derom i de Breve, der kun var beregnet for Udenrigsministeren¹. Til nogen sikker Opfattelse kom han ikke. At Monrad skulde have vovet et saadant Skridt blot for at føle ham eller Sverige paa Pulsen, ansaa han for aldeles umuligt. Et Ord om denne Samtale af Hamilton sagt til hvemsomhelst, bortset fra Manderström, vilde jo gøre Monrad ulykkelig eller i bedste Tilfælde tvinge ham fra hans Stilling.

¹ Hamilton til Manderström 23. Jan. 1863.

Men, ræsonnerede Hamilton, hvis Monrad havde en saadan Tillid til ham, at han for sin Del vovede at lægge sin Velfærd i hans Hænder, saa kunde han vel heller ikke tro, at Hamilton var saa løs i Munden, at han vilde betro den danske Minister Planer, der, hvis de virkelig eksisterede, naturligvis burdes holdes hemmelige.

Hamilton fandt det muligt, at Monrad ikke troede, at det var muligt at redde Danmarks Selvstændighed og derfor for hvilkensomhelst Pris vilde aabne Udsigter til en Fremtid, i hvilken Danmarks Stilling ogsaa uden denne fuldkomne Selvstændighed kunde blive »ganske god og straalende«. Det vilde ikke koste Monrad det mindste for et saadant Formaals Skyld at ofre Prins Christian og hans Familie. Der havde, saavidt Hamilton vidste, tidligere været et særdeles fortroligt Forhold imellem Monrad og Prins Christian og Prinsesse Louise; Monrad havde været inde i alle deres Ønsker, Hensigter og Planer. Hvorvidt Monrad havde misbrugt denne Fortrolighed eller om Prinsen og hans Hustru var vrede paa Monrad, fordi han var gaaet over til det nationale Parti, og de nu frygtede for den Skade, han der kunde gøre paa Grund af den Fortrolighed, de tidligere havde vist ham, vidste Hamilton ikke. Sikkert var det, at ingen af Parterne nu skaanede hinanden. Prinsesse Louise, som ellers var klog og forsigtig, havde i Hamiltons Nærværelse sagt haarde Ord om Monrad. Monrad paa sin Side var ikke mindre forbitret, og skønt Hamilton ikke vilde eller burde sige det som noget vist, saa havde han det Indtryk, at Hævnlyst kunde være en af Monrads Drivfjedre.

Hamilton fandt, at den rimeligste Antagelse var, at Monrads egentlige Hensigt med Henvendelsen var Haabet om en Alliancetraktat, saaledes at mere vidtgaaende Planer skulde fremsættes som et Løkkemiddel overfor Sverige, men denne Antagelse var dog ikke tilstrækkelig Forklaring. Hvis Monrad havde haft saa stor en Indflydelse, at man fra svensk Side maatte tro, at han kunde, hvad han vilde, og man desuden havde Vished om, at han vilde, hvad han sagde, kunde hans Optræden vel gøre noget Indtryk, men dette var aldeles ikke Tilfældet. Da Ministeriet Rotwitt-Blixen i Februar 1860 faldt, havde

Monrad forgæves søgt at danne et nyt, men allerede den Gang maatte han nøjes med en mindre fremtrædende Plads i Halls Ministerium, og siden da var Tilliden til ham visselig ikke vokset. Om alt dette vidste Hamilton Besked, og han maatte være fuldkommen taabelig, hvis han kunde opfordre sin Regering til at tage blot det allerubetydeligste Skridt paa Grundlag af de Forespejlinger, som Monrad havde gjort ham, og det selv om disse endog havde været langt mere lokkende. Ja, selvom Monrad havde faaet Hamilton til at gaa i Snaren, kunde han dog næppe tro, at Sveriges Regering vilde være tilstrækkelig letsindig til at følge med.

Men maaske lod Monrads Optræden sig forklare ved flere sammenvirkende Motiver.

For det første maatte Monrad have været overtydet om, at den svenske Regering med Hænder og Fødder efterstræbte en Forening med Danmark og vilde bringe store Ofre for at opnaa dette Maal. Monrad havde i den senere Tid nærmet sig Blixen-Finecke, og Hamilton antog, at det muligvis var denne og »hans Ven«, d. v. s. Tornérhjelm, der havde bestyrket ham i denne Tro. Dernæst kunde det være Monrads Opfattelse, at der forestod en Krig med Tyskland, i hvilken Danmark, om det stod ene, kunde miste ikke blot Holsten og Lauenborg men ogsaa Slesvig, om ikke mere. Hvis det med Sveriges Støtte kunde tilkæmpe sig en lykkeligere Udgang af Striden, kunde Danmark endnu i en Union indtage en indflydelsesrig Stilling. I modsat Tilfælde kunde det maaske hænde, at den Del af Danmark, der blev tilbage, nødvendigvis maatte forenes med Sverige, men en saadan Forening kunde da ske under helt andre Omstændigheder og paa helt andre Vilkaar.

Endelig søgte Hamilton Forklaringen i Monrads personlige Egenskaber. Han var vel saa klog, at han stundom kunde forstille sig, men han havde hæftige Lidenskaber, stor Magtlyst og Ærgerrighed og meget høje Tanker om sine egne Evner. Fremfor alt vilde han triumfere over Prins Christian og over Hall, og han var maaske paa det Punkt, at han hellere bukkede under i en Strid end undlod at forsøge paa at kæmpe. Monrad havde intet Parti, til hvilket han kunde støtte sig imod Hall og Prinsen af

Danmark paa een Gang; selvom han kunde vinde Bondevennerne, var de alt for svage. Derfor maatte et saadant Parti dannes, og dette lod sig ikke gøre paa nogen anden Maade end ved at kalde Skandinavismen til Hjælp og forsøge om de Elementer deraf, som kunde findes i de enkelte Partier, under en øjeblikkelig stor Fare skulde kunne forenes i en fælles Vilje og Handling. —

Da Hamilton den 23. Januar efter Modtagelsen af Manderströms Betragtninger paany gennemtænkte Situationen, kom han til det Resultat, at kun alle de fremhævede Momenter i Forening havde kunnet »vrida hjärnan« paa en iøvrigt saa erfaren Mand som Monrad og formaa ham til at glemme baade det upassende i hans Foretagende og de Vanskeligheder, som nødvendigvis maatte opstaa, selvom han havde fundet villigt Øre hos Hamilton. Da Monrad ved den ovennævnte Middag hos Puggaard den 18. Januar ikke havde gjort den mindste Hentydning til, hvad der var foregaaet dem imellem, kom Hamilton til den Overbevisning, at Samtalen havde aabnet Monrads Øjne og i det mindste i nogen Grad havde forandret hans Planer. »Monrads hele Historie« vilde vel da for Øjeblikket ikke have nogen Virkning, som kunde sætte Sverige i Vanskeligheder, skrev han til Manderström, men det forefaldne beviste, at Udsigterne i Danmark var mørke! Ministeriet Hall kunde kun med Møje kæmpe sig frem, og man maatte, naar Rigsraadet om kort Tid atter traadte sammen, vente Forsøg paa at give Danmarks Politik en ny Retning. I denne Forbindelse nævnede Hamilton, at Tanken paa hele Danmarks Indtræden i det tyske Forbund for at vinde en fuldstændig Helstat med en Repræsentation og en Lov, ikke var ny. Der var efter hans Mening mere end en, som med Glæde vilde se en saadan Tanke iværksat, men han troede paa den anden Side, at det danske Folk ikke godvillig vilde gaa ind derpaa. Hvis Forslaget om noget saadant for Alvor skulde blive rejst, vilde det ikke forundre Hamilton, om Monrad blev Forkæmper derfor! »Yderlighederne er hans Element, og kun de kunne frembyde et tilstrækkeligt Omraade for hans .Ergerrighed«. — —

Med hver Dag blev Stillingen i København vanskeligere. Uenigheden indenfor Ministeriet og alle Politikeres alvorlige Overvejelser om, hvad man skulde gøre, fik Udtryk i Henvendelser til Hamilton fra de mest forskellige Hold. »Her bliver alt mere og mere forrykt, og alle vender sig til mig, som derved trues af den Fare ikke at blive klogere end de andre«, skrev Hamilton den 26. Januar til Manderström. Da havde han den 24. haft en længere Samtale med Prins Christians Fortrolige, Generalmajor Valdemar Tully Oxholm, der mente, at Ministeriet Hall nu maatte gaa af og et nyt Ministerium træde til for at indføre en Helstatsordning¹. Oxholm ønskede Hamiltons Medvirkning ved Tilvejbringelsen af en Overenskomst mellem Helstatsmændene, der ikke havde Majoritet i Rigsraadet, og nogle af de nuværende Ministre, saaledes at disse kunde faa i alt Fald en Del af de Nationalliberale til at anerkende Helstatens Uundgaaelighed. Hamilton afviste Tanken om nogensomhelst Indblanding i disse indre danske Anliggender; den svenske Regering var tilfreds med alt, hvad man maatte gøre, som kunde fremme Danmarks Vel, men den kunde ikke paatage sig noget Ansvar eller nogen Solidaritet med det ene eller det andet Parti.

Fra modsat Side kom Orla Lehmann den 25. Januar paany til Hamilton og nærmede sig i en to Timer lang Samtale Monrad, »men indenfor lovlige og anstændige Grænser«. Han troede for sin Del ikke paa noget Helstatsministerium, men derimod paa en nær forestaaende Brydning med de tyske Magter, som kunde foranledige det danske Monarkis Opløsning i dets enkelte Dele. Derfor vilde han have Besked om, hvorvidt Hamilton ansaa det for umuligt, at Kongehusene indbyrdes kunde ordne Spørgsmaalene saaledes, at Monrads Maal kunde naaes, men uden Vold og med Europas Bifald. Hamilton refererede kort til Manderström, hvad Lehmann havde sagt, og hvad han havde svaret. Hovedsummen af hans Udtalelser til den danske Minister havde været, at man i sin Almindelighed næppe kunde beregne Følgerne af en Omvæltning som den, Lehmann forudsaa, men hans Svar var, som han skrev til den svenske Udenrigsminister, be-

¹ Hamilton til Manderström den 26. Jan. 1863.

stemt af den Opfattelse, at hvis man paa Forhaand bifaldt en vis Udgang af Kaos, kunde dette muligvis betragtes som en Opmuntring til et voldsomt og farligt Skridt; en saadan Opmuntring var han langt fra at ville give. Men han havde ogsaa sagt til Lehmann, at det paa den anden Side var klart, at Sverige alene for sin egen Skyld ikke med Ligegyldighed kunde se paa en saadan Begivenhed; hvis Ulykken skulde indtræffe, maatte Sverige søge at medvirke til en eller anden Løsning, som med Europas Bifald kunde sikre Nordens Selvstændighed. Dog havde han tillige udtrykt sin Forhaabning om, at man dog endnu ikke var kommen saa langt, at en saa væsentlig Omskabning var nødvendig; den almindelige Tankegang var ikke forberedt paa noget saadant, ikke engang i Danmark, endnu mindre i Sverige og allermindst i Norge¹.

Disse Hamiltons Meddelelser gav Manderström det Indtryk, at Ministeriet Hall »var næsten paa sit yderste og i den Situation som sædvanlig vilde benytte Svenskerne til at rage Kastanierne ud af Ilden for sig»².

Det er efter disse Sonderinger, at Lehmann »i den første Halvdel af Februar« provocerer Forhandlingen i det »engere Udskud«, at Monrad ivrigt støtter ham, medens Fenger var aldeles forskrækket og at Hall — som det fremgaar af de Udtalelser, han efter Vedels Gengivelse af hans Referat havde fremsat — havde udtrykt store Betænkeligheder. Men, som det hedder i Vedels Beretning, Hall »slog dog paa den angivne Streng til Hamilton«, og denne »gik — efter Halls Referat — raskt ind i den samme Tone, saalænge man holdt sig til Almindeligheder, idet han tilføjede, at det var Tanker, som man allerede fra flere Sider havde berørt overfor ham«. I sin Beretning tilføjer Vedel meget fornuftigt: »Det var naturligvis Lehmann, der skulde stille sig frem — i Breschen, som han kalder det«.

Den 11. Februar havde Hall og Hamilton en af deres mange

¹ Hamilton til Manderström 26. Jan. 1863.

² »befunne sig så temligen aux abois; hvarvid den som vanligt vill begagna oss att skrapa kastanjerne ur elden«. Manderström til Hamilton 19. Februar 1863.

indgaaende Drøftelser om den diplomatiske Aktion vedrørende Hertugdømmernes Stilling, de tyske Stormagters og de neutrale Magters Holdning og specielt hvad Sverige-Norge kunde gøre. I denne Samtale foretog Hall antagelig¹ en første Sondering i den Retning, hvortil Lehmann havde opfordret i det »engere Udskud«s Møde, men to Dage efter, den 13., gik Hall til Hamilton og da førtes mellem dem en Samtale, af hvilken Hall gav Vedel et Referat, som denne straks nedskrev², medens Hamilton refererede Samtalen i sin franske Rapport til det svenske Udenrigsministerium³.

Hall fremhævede i Følge det af Vedel nedskrevne Referat, at der var to Ting at adskille. Det ene var Maalet og det endelige Resultat, men derfor ogsaa det i Tiden fjernere. Med Hensyn til dette var det nu ikke længere et fantastisk Billede, som Ungdommen forespejlede sig, men det var nu efterhaanden blevet de modne og politisk dannede Folks, ja den nuværende Regerings, navnlig ogsaa Halls personlige Anskuelse, at man maatte naa hen til en Forbindelse af Norden, ikke blot en Personalunion, men i en egentlig forfatningsmæssig Forening, navnlig med fælles Forsvarsvæsen og hvad dermed staar i Forbindelse. Dertil hørte vistnok en Tronenhed, der vel ikke skulde fremkaldes ved nogen voldsom Omstyrtning af bestaaende Rettigheder, men paa mange Maader kunde forberedes og modnes ved den offentlige Mening, og nu endelig opnaas ved Dynastiernes frie og frivillige Overenskomst. Denne vilde visselig forudsætte højhjertet Resignation af Hensyn til det almene bedste, men den syntes at kunne blive lettere derved, at af de to Dynastier det ene havde en ung Prins, Prins Frederik (VIII), det andet en opvoxende Prinsesse (Lovisa).

Heri var Hamilton — stadig efter det Hall-Vedelske Referat — enig og udtalte sin Samstemning med en vis Varme. Han

¹ Hamilton til Manderström 12. Febr. 1863.

² Sml. S. 587, Noter. Det ses ikke af Hamiltons private Breve, naar Samtalen har fundet Sted, derimod siges den forinden at skulle finde Sted »Fredag« 3: den 13. Februar.

³ Nr. 22 af 14. Februar 1863 (R. A. Stockholm).

havde, sagde han, set, hvor hurtigt en blomstrende Æt kunde nærme sig Opløsningen. I Carl Johans Dage syntes Kongen, en Kronprins og fire kraftfulde Prinser at sikre Sverige en frodig Kongestamme, og nu beroede Dynastiet paa Oscars svage Børn. Han havde derfor af al Kraft stræbt at nærme Prins Christian og Kong Carl til hinanden.

Hall fortsatte med at sige, at det nu foreliggende og øjeblikkelig praktiske var Spørgsmaalet om en Alliance eller rettere en Erklæring fra Sverige til Europa, at man ansaa det for casus belli, hvis Tyskland vilde angribe Danmark paa Grund af den indre Ordning af Staten vedrørende Danmark og Slesvig. Der var to Indvendinger, der fra svensk Side kunde rejses mod et saadant Skridt. Den første var det ofte sagte, at det vilde være urigtigt, saaledes som Forholdene var, at gøre noget, der kun kunde opfattes af Udlandet som en Ophidselse af begge Parter, en Akt, der gjorde al Overenskomst umulig og let kunde fremkalde en Mistanke om, at Sverige nærrede Hensigter, hvorved Danmark ikke kunde glæde sig.

Overfor denne Bemærkning erkendte Hamilton, at hvad Betydning man end kunde have villet tillægge denne Indvending, saa længe Danmarks Sager stod bedre, var det nu ganske anderledes, efter at Russell havde udtalt sig til vor Skade.

Den anden Indvending, sagde Hall videre, var den, at de svenske Stænder endnu ikke havde faaet tilstrækkelig Interesse for Sagen, og den vilde først komme, naar Sagen nærmede sig mere. Handlede den svenske Regering allerede nu, vilde man maaske sige: Hvorfor ikke vente, indtil Tyskland virkelig angriber Danmark, da vilde Sverige kunne tage sit Parti med langt større Kendskab og Klarhed med Hensyn til Situationen. Men derimod var der meget at sige. Dels kunde det blive Tilfældet, at vi ikke troede os stærke nok til at optage Kampen, naar vi ikke havde Sikkerhed for Sveriges Understøttelse. Meget snart vilde Krisen komme og vi staa lige overfor det Alternativ enten at slutte os igen til Tyskland — og da var vi tabte for Sverige og dette selv med Tiden truet — eller at støtte os til Sverige og føre Nordens Kamp mod Sonden. Hvilken af disse Veje vi valgte,

vilde væsentlig komme til at bero paa, om Sverige i Tide erklærede sig. Dels vilde maaske den hele Kamp endogsaa ganske kunne undgaas, hvis Tyskland og Europa tidsnok saa, at Norden stod som ét, hvorimod det var vist, at Sverige ved at udsætte at træde til før i sidste Øjeblik vilde gøre en alvorlig Kamp uundgaaelig.

Hamilton indrømmede Rigtigheden af disse Betragtninger. Officielt vilde han indskrænke sig til at skrive, at en Krise forestod paa Grund af de holstenske Stænders Optræden, og at han derfor tilraadede en Udtalelse til Vestmagterne og da navnlig til Frankrig, om at Sverige, hvis det skulde komme til et Overgreb over Forbundsgrænsen, vilde have sine egne Interesser at forsvare, og at det forudsaa for det Tilfælde alvorlige og almindelige Konflikter. Resten af sin Samtale med Hall vilde han meddele privat til Manderström.

Dette skete ogsaa i den officielle franske Rapport af 14. Februar, og meget kortfattet, i et Privatbrev den 20. Februar. Begge Steder er Referatet meget afdæmpet i Forhold til Halls Meddelelser. Mest meddeltes i den officielle Depeche, i hvilken Hamilton udtrykkelig fremhævede, at han kun havde kunnet give Hovedtrækkene af den meget lange Samtale. De havde drøftet den fjendtlige Holdning, som de holstenske Stænder i Itzehoe øjensynlig vilde indtage, og som gav Anledning til at frygte, at den danske Regering vilde blive nødt til at gøre Ende paa en Tilstand, som viselig var utaalelig. Hall havde ikke været uden Uro, skrev Hamilton, men var dog tilfreds med, at man var naaet til et Punkt, hvor man ikke vilde kunne blive staaende uden at risikere en Opløsning af hele Monarkiet, idet han haabede, at den store overhængende Fare i det mindste vilde have den Fordel, at Regeringen i den Rigsraadssamling, som meget snart vilde blive sammenkaldt, vilde faa en Støtte, som vilde tillade den at handle med større Fasthed end hidtil. »Vi befinder os« havde Hall efter Hamiltons Referat sagt til Hamilton, »ved en Korsvej. Vi maa vælge mellem Helstaten, d. v. s. Tysklands overvejende Indflydelse, maaske endog en Tilbagevenden til Absolutismen, eller Holstens Adskillelse fra Resten af Monarkiet, d. v. s. Ejderdanskheden og en skandinavisk Politik. Hvad mig

angaar«, havde Hall sagt, »er mit Valg ikke tvivlsomt, men det afhænger af Sverige og af dets Bistand, om jeg kan faa Held med mig. Kærligheden til vor Uafhængighed er uden Tvivl meget stærk hos det store Flertal af Folket, men jeg kan ikke dølge for mig selv, at det Mindretal, som betragter Uafhængigheden under en Fællesforfatning som mulig, ikke mangler visse Fordele, især derved at det byder Landet, i det mindste for nogle Aar, en Fred, som vi alle ønsker, men som kan blive forstyrret, hvis Regeringen følger den eneste Vej, som staar det nuværende Ministerium aaben. Overladt til os selv er vi næsten sikre paa at blive angrebne af Tyskland, kun Udfaldet af Krigens er da usikkert. Hvis vi derimod kan haabe paa de forenede Rigers Støtte, vil man tøve med at angribe os, og Stormagterne vil have en langt stærkere Interesse i at begrænse en Tvist, som truer med at omfatte hele Norden«.

Hamilton meddelte Manderström, at han havde svaret, at Hall ikke kunde være i Tvivl om, hvor levende og oprigtige Sverige-Norges Sympatier for Danmarks Sag var, men heller ikke om, at hans Regering havde troet ikke blot at handle i de forenede Rigers velforstaaede Interesse men ogsaa i Danmarks ved at bevare en upartisk Stilling, som gav den svenske Regerings moralske Indflydelse mere Vægt og lod den bevare fuldkommen Frihed til at handle efter Eventualiteterne. »Ja«, havde Hall svaret, »det ved jeg og alt det har været meget godt indtil nu, men jeg beder Dem melde Deres Regering, at nu er det Øjeblik kommet, hvor vi nødvendigvis maa tage en afgørende Beslutning og forelægge Rigsraadet i dets nærforestaaende Session de Forslag, der er nødvendige for en ny Organisation af Monarkiet. Ansvarer er tungt, det ved ingen bedre end jeg, men det er nødvendigt«.

Ved Afslutningen af Samtalen havde Hall paa Hamilton gjort Indtryk af at være meget bevæget, og han tvivlede ikke om hans Oprigtighed. Han havde dog mere end en Gang tidligere hørt Hall udtale sig med den samme Energi, og vovede derfor ikke at paastaa, at hans Beslutning ikke skulde kunne undergaa en mere eller mindre væsentlig Modifikation. Utvivl-

somt var, efter Hamiltons Mening, Stillingen kritisk, og man gjorde vel i at være forberedt paa, hvad der kunde komme.

I sit private Brev til Manderström gav Hamilton ikke væsentlige Supplementer til sin officielle Rapport, og uden at kende Halls Referat til Vedel vilde vi af hans Indberetninger ikke faa det Indtryk, at Hall i Samtalen med ham direkte og positivt havde støttet de Planer, om hvis Fremsættelse fra Monrads og Lehmanns Side Hamilton tidligere udførlig havde fortalt Manderström. Gesandten gik ikke videre end til i sit private Brev til sin Chef nogle Dage senere, den 20. Februar, at skrive, at selv om Hall var ulige forsigtigere end Monrad og Lehmann, saa stod han dem »ganska nära«. Iøvrigt holdt Hamilton sig til det, som Hall overfor ham havde betegnet som det nu foreliggende: Ønsket om en Erklæring fra Sverige til Stormagterne.

Da Vedel havde læst det Svar, som Manderström under den 22. Februar gav Hamilton paa hans Rapport, var han ingenlunde tilfreds; han fandt, at Manderström ved sin Rekapitulering af Halls Henvendelse »havde taget al den ejendommelige couleur bort af Samtalen og egentlig indskrænket Halls Henvendelse til en simpel Meddelelse«, og han kom til det Resultat, at »Hamilton ogsaa konfidentielt til Manderström syntes at have gjengivet Halls Ytringer med stor Discretion«. Heller ikke tilfredsstillede Vedel ved den Form, hvori Hamilton øjensynlig havde indberettet Halls indtrængende Ønske om en kraftig Henvendelse fra Sveriges Side til Stormagterne om den Holdning, de forenede Riger vilde indtage over for den truende Fare fra Tyskland. Ligesaa lidt tilfredsstillede han af den Skrivelse til Stormagterne, som Manderström snart efter udsendte. Jeg skal dog ikke her gaa nærmere ind paa denne Side af Forhandlingerne, der førte over til det Spørgsmaal om Afslutningen af en nordisk Forsvarsalliance, som i de følgende Maaneder traadte i Forgrunden. Den svenske Regerings Holdning under disse Forhandlinger, der blev saa skæbnesvanger for de danske Beslutninger, vil i en nær Fremtid blive indgaaende behandlet af den svenske Historiker Einar Hedin; jeg holder mig til de danske Unionsplaner.

Det er nu, da vi har Hamiltons Indberetning og Privatbrev for os, klart, at Gesandten i sit Referat til Stockholm af Halls Udtalelser, som jo at domme efter Vedels Optegnelse var ganske utvetydige, var langt mere tilbageholdende, end han havde været i sine fortrolige Meddelelser til sin Minister om Samtalerne med Monrad og Lehmann. Dette synes noget besynderligt, thi Udenrigsministerens og Ministerchefens Ord maatte dog formentlig fortjene endnu større Paaagtning. Har Hall bundet Hamilton til særlig vidtgaaende Diskretion? Det synes ikke rimeligt, da Forudsætningen for, at Hall efter Diskussionen med sine Kolleger gik til Hamilton med Unionsplanen, jo dog var, at Sonderingen skulde føres videre. Eller har Hall været mindre positiv i sine Udtalelser til Hamilton, end han gav Indtryk af over for Vedel? Heller ikke dette synes troligt, naar Hamilton gengav sit Indtryk af Samtalen ved at sige, at Hall stod Monrad og Lehmann nær. Maaske er Grunden til Hamiltons Tilbageholdenhed i sine Skrivelser til Manderström, at han allerede den Gang var klar over, at hverken Manderström og de Geer eller Kong Carl var tilgængelige for Avancer om en nordisk Union og derfor ikke har villet blotstille Hall ved mere end den almindelige Bemærkning om, at de tre Ministre stod paa lige Linje.

Hvorom alting er, saa maa det betragtes som fastslaaet, at Hall trods Fengers Afstandtagen og sine egne Betænkeligheder i »det engere Udskud« har fulgt Monrads og Lehmanns Initiativ. Han havde, som Krieger d. 17. Februar, da han var underrettet om, hvad der var sket, skrev i sine Dagbøger¹, »indladt sig mærkværdig dybt med Hamilton uden at have sagt Kongen det Mindste«, da Ulykken jo var, »at Kongen ej tier«. Paa den anden Side er det ganske klart, at Hall har udtrykt sig med langt større Forsigtighed end Monrad og Lehmann.

Det afgørende er imidlertid, at Ministeriets tre betydeligste Medlemmer i Januar-Februar 1863 uforbeholdent havde spurgt den svensk-norske Gesandt, om der var Mulighed for nu at indlede Forberedelsen af en nordisk politisk-dynastisk Union,

¹ Kriegers Dagbøger II, 284—85, 286 og 299

der kunde afvende den Fare, som Dag for Dag stærkere truede Danmark fra Syd. Men Halls Henvendelse til Hamilton bragte ikke større Resultater end hans Kollegers; som Vedel udtrykker det: »Vor egentlige Avance var blevet afvist«.

Inden der fra Stockholm kom Svar paa de Meddelelser og den Henstilling, som Hamilton i Samtalen den 13. Februar havde lovet Hall at ville fremføre til Manderström, officielt og privat, kom det den 20. Februar paany til en indgaaende Drøftelse mellem Lehmann og Hamilton, og nu førte Lehmann et Sprog, som Hamilton erklærede »alene i Henseende til Begejstring skilte sig fra Monrads«. Hamilton blev meget urolig, helt forfærdet. Hvad skal man svare, skrev han til Manderström, paa Ytringer som disse: »Sagen er nu moden. Spørgsmaalet er ikke længere om Udsondring (af Holstein) eller Helstat, men tysk eller svensk. Victor Emanuel have vi. Der mangler blot Cavour. Den dynastiske Betænkelighed eksisterer ikke for mig. Jeg har 25 forskellige Forslag færdige til at ordne det Spørgsmaal o. s. v.«.¹

Da Lehmann ikke kunde »tie med sine skandinaviske Planer«² og refererede Samtalen til fortrolige Venner, kunde Krieger efter sin Vane i sin Dagbog optegne Enkeltheder. Lehmann forsikrede, at Hamilton bona fide arbejdede for disse Planer, men Krieger noterede paa den anden Side, at Hamilton aldeles ikke havde udladt sig videre over for Hall om de store Planer.

I Kriegers Referat genfinder vi den af Hamilton citerede Udtalelse, at man jo havde en Victor Emanuel, hvormed der jo sigtedes til Carl XV. »Cavour maa De være«, havde Lehmann sagt til Hamilton, og i Følge Krieger skulde Hamilton dertil have svaret: »Om jeg end har nogle Egenskaber, savner jeg mange, men der findes, naar Noget skal skee, altid den, der gjør det!«

Efter Kriegers Optegnelser havde Lehmann overfor Hamilton »givet Sverige Hegemoniet«, men han »roste sig dog af at have forlangt« en Række Punkter, der tilsammen udgør et lige saa detailleret Program for en nordisk Unionsforfatning som det, Monrad en Maaned tidligere havde forelagt den svenske Minister.

¹ Hamilton til Manderström 20. Februar 1863.

² Krieger II, 298—99.

Dette Program gik ud paa følgende:

1) Arvefølgen skulde ordnes mellem de to Dynastier ved en Huslov;

2) en Fællesrepræsentation for diplomatiske Sager og Krigsanliggender skulde samles vekselvis i København og Stockholm;

3) Rigsdagen skulde bestaa af to Kamre, »sammensatte efter Statsforbundsprincippet«;

4) hvor Repræsentationen var, skulde Regeringens Sæde være;

5) I Fællesministerierne skulde der gælde »Fælles-Indfødsret«, i det fælles Statsraad være nogle Medlemmer uden Portefeuiller af hver Nation; der skulde være særlige Ministre hver for sit Land med en Statssekretær hos Kongen.

6) Overenskomsten skulde sluttes mellem Sverige og Danmark og Tiltrædelse forbeholdes Norge.

»Två af Danska Konungens Ministrar hafva nu med mig fört detta språk, och ehuru Hall är vida försigtigare står han dem ganska nära«, skrev Hamilton den 20. Februar til Manderström. Han følte sig overordentlig ilde tilpas ved Situationen selv. Han havde for længst faaet et højst usympatisk Indtryk af Monrads Optræden og Motiver og var øjensynlig glad ved ikke paany at skulle drøfte Emnet med ham. Lehmann talte efter hans Mening af ren Overbevisning, og han kunde derfor behandle ham med mere Agtelse og Venlighed end Monrad, til hvis Hensigter han havde den dybeste Mistillid. Han havde, skrev han til Manderström, forsøgt at drage Lehmann ind paa Virkelighedens Omraade, hvor han ikke syntes, at det var svært at finde de Hindringer, der stod i Vejen for Virkeliggørelsen af de Planer, som Lehmann drømte om som noget, der allerede var udført. Det synes dog ikke, at Lehmann havde ladet sig paavirke heraf; i hvert Fald mente Krieger¹, at »disse Sværmerier virkede som en Opiumsruus paa Lehmann; alt andet lader ham ligegyldig og sløv«.

Imidlertid troede Hamilton ikke, at den Henholden med almindelige Talemaader overfor de danske Ministres mere og mere

¹ Krieger II, 299.

præcist formede Henvendelser og Forslag kunde fortsættes ret længe. Efter hans Opfattelse raadede der i visse Kredse i København ligefrem Fortvivlelse. Det kunde komme til et Udbrud, hvis Følger det var umuligt at beregne, i Særdeleshed da Bitterheden mod Tronfølgeren, Prins Christian, var uforklarlig stor, et Forhold, som Hamilton gentagne Gange kom udførlig ind paa overfor Manderström. Naturligvis havde han saa megen brevlig og telegrafisk Forbindelse med Stockholm, som han vilde, men Lehmanns sidste Henvendelse og hans Indtryk af, at i al Fald Lehmann og Monrad var enige, og at Hall stod dem meget nær, lod ham dog udbede sig Manderströms Bemyndigelse til i Tilfælde af, at han fik Vished for, at den stærke Gæring i København arbejdede sig ud til en bestemt Plan, uden videre at rejse til Stockholm »for mundtlig at gøre rede for Stillingen med mere Sammenhæng og Udførlighed end det skriftlig kunde ske«. Manderström gik naturligvis uden videre ind derpaa¹.

Den 6. Marts kom Lehmann paany til Hamilton. Han var noget roligere end sidst, men fastholdt dog, at det rette Tidspunkt for Nordens Forening nu var inde; hvis Lejligheden forpassedes, vilde deraf opstaa store Ulykker. Hamilton skrev til Manderström², at nu var han for sin Del blevet vænnet til alt dette, og det gik vel an at klare sig, men tilføjede han, »det maatte undskyldes, om han i Begyndelsen var bleven forbløffet«.

Dermed var, saavidt vi kan se, Hamiltons Ordveksling med de danske Ministre om disses Planer om en nordisk Union med Ændring af den bestaaende danske Tronfølgeordning afsluttet. Der er i alt Fald hverken i Hamiltons Papirer eller andetsteds fundet Spor af, at den er blevet fortsat. I de »Anteckningar rörande förhållandet mellan Sverige och Danmark 1863—64«, som han i Efteraaret 1863 begyndte at nedskrive og i de følgende Aar fuldendte, og hvor han i det væsentlige sysselsætter sig med, hvad der foregik efter Skodsborgmødet i Juli 1863, berører han end ikke antydningssvis Incidentet i Januar-Marts 1863. Da det

¹ Hamilton til Manderström 20. Februar 1863. Manderström til Hamilton 1. Marts 1863.

² Hamilton til Manderström 7. Marts 1863.

var hans Tanke, at disse Anteckningar først om lang Tid skulde gøres bekendt, kunde han dog, skulde man synes, ogsaa have nævnt denne ejendommelige Baggrund for de Forhandlinger om en nordisk Militæralliance, hvorom det fra Sommeren 1863 af alene kom til at dreje sig.

Man var, da Lehmann sidste Gang talte med Hamilton, kommet ind i Marts Maaned, og det Øjeblik nærmede sig, da Ministeriet Hall efter intime Drøftelser og Brydninger, om hvis Enkeltheder vi kun ved meget lidt, enedes om det Program, der fik Udtryk i Patentet af 30. Marts, der sigtede mod Slesvigs konstitutionelle Forening med Danmark som den naturlige Konsekvens af Holstens forudgaaende Udskillelse. Gennemførelsen af dette Program blev den næste store Opgave, der et halvt Aar senere løstes ved den Forfatning for Kongeriget og Slesvig, som Rigsraadet vedtog den 13. November.

Monrad, Lehmann og Hall havde, inden Martspatentets Udstedelse, ved deres Henvendelser til Hamilton faaet et utvetydigt Indtryk af, at Lederne af Sveriges Politik afviste de vidtgaaende Planer om en nordisk Union som Støtte for Danmarks Politik overfor de tyske Magter. Konsekvensen af de tre Ministres Erfaringer blev, at der fra nu af i de politiske Forhandlinger med Sverige-Norge, saavidt det hidtil er oplyst, ikke mærkes det mindste til Unionsplanerne; det drejer sig udelukkende om at tilvejebringe et Forsvarsforbund til Sikring mod Følgerne af Martspatentet og den nye Fællesforfatning. — —

Samtidig med Sonderingen af Hamilton og hans Regering, som havde vist de nationalliberale Ministre Umuligheden af at gaa videre frem ad Unionsvejen, havde tilsvarende Sonderinger fundet Sted overfor de private Kredse i Sverige, der var mest skandinavisk interesserede.

Carl Ploug havde faaet Besked om Ministrenes Henvendelse til Hamilton. Han var vel den danske nationalliberale Skandinav, der i det foregaaende Decennium, viljestærk og ivrig, som han var, havde vovet sig længst ud med positive Forslag om Realisation af den politiske Skandinavisme, bl. a. i 1856

overfor Kong Oscar I og Kronprins Carl (XV)¹. Han stod, da Konflikten med Tyskland Dag for Dag syntes nær og uafvendelig, meget kritisk overfor Ministeriet Halls ængstelige Betænk-somhed. Særlig Vægt lagde han paa en resolut skandinavisk Poli-tik og var som Balthazar Christensen efter »en interessant Mid-dag« hos Kammerherre Berling den 6. Marts sammen med Ploug, Sturzenbecker og andre Skandinaver, skrev til Hofjægermester Carlsen, »mere end villig og rede til at gøre et rask Spring over »Alliancen« og »de 17 Aar« midt ind i »Unionsparlament« og »Thronfølgeidentitet«². Da Ploug fik Klarhed over den Tendens til positiv Handling, der omsider gav sig Udtryk i Ministrenes Hen-vendelser til Hamilton, besluttede han, uvist om helt efter eget Initiativ eller efter foregaaende Aftale f. Eks. med Lehmann, den i Ministeriet, han stod nærmest, at forsøge en Aktion for at drive Svenskerne frem. I Marts ser vi ham gaa frem ad to for-skellige Veje. Han henvendte sig til en svensk Pressemand, i sit Blad Fortaleren for den mest vidtgaaende Skandinavisme, »Af-tonbladet«s Redaktør Sohlman, og han gik direkte til Kong Carl XV.

Siden 1840'erne havde Sohlman staaet danske Skandinaver nær og delt deres Syn paa Nordens Fremtid. Han og Ploug var nøje forbundne, brevvekslede og gav ofte hinanden indbyrdes Meddelelser til Brug i deres Blade³.

Den 2. Marts 1863 havde Carl Ploug sendt et Par Ord til Sohlman med en polsk Flygtning, som han anbefalede, men Dagen efter, den 3. Marts, skrev han »privatissime« et langt Brev, som han indledede med at stille Krav om Sohlmans personlige Tillid og den dybeste Tavshed, selv overfor politiske Venner, i det mindste indtil videre.

Det, han havde at betro Sohlman, svarede, med visse nødven-dige Modifikationer, til hvad der et Par Uger senere blev frem-

¹ Hother Ploug i Tilskueren 1901, S. 448 ff.

² Brev til Carlsen 7. Marts 1863, Gl. Køgegaards Arkiv.

³ Se bl. a. deres bevarede Korrespondancer i Rigsarkivet og det kgl. Bibliotek, Stockholm. Smlg. Hother Plougs Artikel »Bidrag til Skandina-vismens Historie« i »Tilskueren« 1901, S. 443 f., S. 566 f.

lagt for Kong Carl. De politiske Forhold i Danmark var nu, skrev Ploug, naaet til et Vendepunkt; der maatte vælges afgørende mellem Nord og Syd. Meget vilde være tabt, maaske hele Nordens Fremtid, dersom det rette Valg ikke nu blev truffet. Dette maatte enhver alvorlig Mand i Sverige som i Danmark indse; »hvem der vil Skandinavien, maa stræbe at lette os Valget«. Efter hvad Ploug vidste, indsaa den danske Regering dette, og den forstod tillige, at naar Opinionen i Sverige, som det havde vist sig, var imod den Alliance, hvormed man fra dansk Side for Øjeblikket kunde nøjes, maatte der fra dansk Side gøres andre Tilbud, paa hvilke Sverige syntes at maatte kunne gaa ind. Man vidste naturligvis i Danmark meget vel, at et mægtigt Parti af det svenske Aristokrati kun »ville Skandinavien under een Form, Helstaten, saaledes at Norge og Danmark blev svenske Provindser«, men derpaa kunde eller vilde hverken Norge eller Danmark godvillig gaa ind. Hvis man fra svensk Side tvært holdt sig tilbage, indtil en ny uheldig Krig havde udtømt og ydmyget Danmark saaledes, at det modtog hvilkesomhelst Betingelser, spillede man et meget farligt Spil, hvorved Skandinavien efter al Sandsynlighed gik tabt. Derimod var det billigt og rimeligt, at Sverige-Norge fik fuld Garanti for, at de Ofre, Danmarks Forsvar kunde komme til at koste, blev erstattet og gengældt baade middelbart og umiddelbart. Men denne Sikkerhed vilde opnaas ved en nordisk Forbundsstat med fælles Regering, fælles Repræsentation for Fællessager og Fællesskab i alt det Ydre: Diplomati, Hær og Flaade, hvortil Enhed i mange materielle og andre Forhold — Mønt, Maal, Vægt, Told, Borgerrettigheder o. s. v. — efterhaanden nødvendig maatte og vilde komme.

Ploug troede, at det skulde kunne lykkes at rejse Opinionen i Sverige for en saadan skandinavisk Ordning, og ligesaa, at Opinionen i Danmark uden al Vanskelighed kunde vindes og at Norge, naar Danmark gjorde det, vilde gaa ind derpaa.

Hovedvanskeligheden blev det dynastiske Spørgsmaal, men dette skulde og maatte løses enten ved en Frasigelse mod Erstatning, hvad der vel vilde blive meget svært, eller ved en Sammensmeltning af Dynastierne, hvad maaske kunde gaa lettere.

»Imidlertid paalægger denne Vanskelighed stor Forsigtighed, indtil det Øjeblik kommer, da man er forberedt paa at be-seire den«.

Derfor meddelte Ploug i dybeste Fortrolighed Sohlman, at et saadant Forslag som det nævnte for 14 Dage siden var frem-sat for Hamilton. Denne »syntes at gaa ind paa det og havde straks skrevet til Stockholm«, men Manderströms for faa Dage siden ankomne Svar skulde være undvigende.

Det Carl Ploug her meddeler sin svenske Broder, sigter tydelig nok til den Henvendelse, vi kender, og afspejler det Indtryk, man i København havde faaet af Hamilton-Manderströms Holdning. Tidsangivelsen 14 Dage før den 3. Marts kan baade pege paa de Samtaler, der den 11.-13. Februar fandt Sted mellem Hall og Hamilton eller — og vel snarest — paa den, der den 20. Februar havde fundet Sted mellem Lehmann og Hamilton. Det ligger nærmest at antage, at det er fra Lehmann, at Ploug har faaet sin Viden; det er mindre rimeligt, at Monrad direkte har givet Ploug Meddelelse, da de ikke stod saa intimt med hinanden, skønt der dog er Tegn til, at der netop paa dette Tidspunkt var en vis Kon-takt mellem dem. I alt Fald var Monrad fremme i Overvejelser hos Ploug om, hvilke Mænd der skulde afløse Ministeriet Hall, saafremt dette maatte gaa af¹.

Ploug skrev til Sohlman, at han meget vel forstod, at den svenske Regering kunde nære Betænkeligheder. Det kunde være, at Forslaget til Hamilton »var blevet løst og ubestemt fremstil-let«, det kunde ogsaa være, at man ingen Tillid havde til Halls Ministerium og vilde holde sig tilbage, til man fik et andet. Men, skrev Ploug, skønt han personlig mistroede Statsraadspræsi-denten Hall »i alle Maader, og kun med stor Bekymring saa nogen alvorlig og vanskelig Sag lagt i hans Hænder«, maatte han dog indrømme, at det bestaaende danske Ministerium vilde have meget lettere ved at gennemføre Ejderstaten og Skandinavis-men end et hvilket som helst nyt, hvis Kræfter var uprøvede og

¹ Breve fra Balthazar Christensen til H. R. Carlsen, Marts 1863 (Gl. Køgegaard) og fra Sturzen-Becker til S. A. Hedlund 17. Febr. 1863 (Stads-bibliotheket Göteborg).

som først skulde vinde Tillid. Det var ganske naturligt, at der i det afgørende Øjeblik rejste sig Modstand, og hvis denne kastede Regeringen over Ende, var Sagen tabt for lang Tid. Derfor mente Ploug, at hvis Ministeriet Hall virkelig vilde gaa i denne Retning, kunde det ikke paa nogen Maade forsvares at støde det tilbage. Man vilde derved kun drive det over i Modstandernes Lejr, tvinge det til at give efter for det tyske Forbund og Holsten. Hvis Sverige nu holdt sig tilbage, »naar et ændret Forslag virkelig blev gjort«, vilde rimeligvis hverken Ploug eller Sohlman komme til at opleve at se Skandinavismen gøre noget stort Fremskridt. Da vilde Danmark synke tilbage i Helstatens Mudder, og om det nogensinde kom helt op deraf, var meget tvivlsomt.

Til denne Redegørelse for Planer, der ret nøje svarer til hvad der var fremsat for Hamilton, føjede Ploug »i den fælles gode Sags Navn« en Bøn til Sohlman om, »at han snarest vilde give Ploug en Anledning, det Stød udefra«, hvorved en Agitation for en skandinavisk Forbundsstat, Føderativstat, kunde rejses i Danmark. Begyndelsen maatte gøres fra svensk Side. Naar han havde faaet den ydre Opfordring til at aabne en Diskussion om en nordisk Føderativstat, vilde denne Plan give antagelig Grund for de danske Skandinaver til at opgive Allianceforslaget, som de hidtil havde holdt paa i Modsætning til de svenske Helstatsmænd. Ploug haabede da, at ikke alene »Fædrelandet«, men at ogsaa »Dagbladet« og »Berlingske Tidende« ved privat Paavirkning vilde kunne bevæges til at gøre fælles Sag med hans Blad.

Ploug bad Sohlman skrive en eller flere Artikler i »Aftenbladet« med Udgangspunkt i, at Danmarks Stilling nu senest ved Lord Russells Note og de holstenske Stænders Holdning var bragt saaledes paa Vippen, at det maatte vende sig til en af Siderne. Det burde fremstilles, at Sveriges og Norges Interesse paa det haardeste vilde krænkes, i Fald Danmark i sin Fortvivelse kastede sig i Armene paa Tyskland; man maatte alvorligt overveje, hvorledes man bedst kunde lette Danmark Valget, sikre det mod Overvældelse og Undergang og sig selv Vederlag for de Ofre, der muligvis var fornødne, og betrygge hele Nordens

Fremtid. Ploug foreslog, at Sohlmans Artikler ogsaa skulde bringe en Polemik mod »det svenske Helstatsønske« med Paavisning af, at dette var ligesaa uopnaaeligt og upraktisk som det danske Allianceforslag. Den Konklusion skulde drages, at Føderativstaten var den Form og det Maal, hvorom Meningerne i alle tre nordiske Lande maatte kunne samles, da den gav Sikkerhed udadtil, men lod den indre Selvstændighed for hvert Land ubeskaaren. Som Betingelser foreslog Ploug at nævne »f. Eks. Unionsparlament i Fællessager med det ene Kammer valgt efter Folketal, det andet mulig enten lige for hvert Land eller efter et noget gunstigere Forhold og deslige«.

»Aftonbladet«s Artikel eller Artikelrække burde slutte med en varm og indtrængende Opfordring til den norske og danske Presse om at optage Forslaget til alvorlig Overvejelse og Drøftelse. »Fædrelandet« vilde selvfølgelig straks tage Sagen op; maaske burde baade Sohlman og Ploug virke til, at den norske Presse ligeledes straks tog sig af Sagen.

Ploug forudsaa, at det næppe vilde lykkes øjeblikkelig at fremkalde et praktisk Resultat, men han mente, at der i alt Fald kunde skabes et godt Grundlag for politiske Forhandlinger paa en nordisk statsøkonomisk Kongres, der skulde finde Sted med det første. Det var vigtigt, at dette Møde kunde blive i Maj eller Juni; enhver Opsættelse, mente han, var nu farlig.

Han anbefalede varmt sit Forslag til Sohlman, paa »hvis prøvede Venskab og Trøskab mod den gode Sag han fuldkomment stolede«.

Vi kender ikke noget Svar fra Sohlman til Ploug, men »Aftonbladet« bragte ikke de Artikler, som Ploug saa indtrængende havde bedt om. Sohlman maa altsaa ikke have fundet Omstændighederne gunstige hverken i Sverige eller Norge til at røre sig for en praktisk Gennemførelse af de vidtgaaende skandinaviske Unionsplaner.

Samme Dag, som Henvendelsen skete til Sohlman, søgte Ploug Forbindelse med Kong Carl. Det viste sig altsaa, hvor rigtigt Manderström og de Geer havde bedømt Situationen, da de i Januar gik ud fra, at det ikke nyttede at hemmeligholde de

danske Ministres Henvendelser til Hamilton for Kongen, da denne utvivlsomt ad anden Vej vilde blive underrettet¹.

Plougs Henvendelse til Carl XV skete ikke, som de svenske Ministre havde ventet, gennem Ritmester Tornérhjelm, men gennem en anden af Kong Carls skandinavisk interesserede Tillidsmænd, Friherre Johan Liljencrantz. Denne i 1863 kun 28aarige, livfulde og velbegavede men ærgerrige Mand havde allerede i flere Aar været ansat ved Hove og været med i skandinaviske Tiltag, som havde Majestædens Sympati². I Somren 1860 var der blevet knyttet Forbindelse mellem Liljencrantz og Carl Ploug under Omstændigheder, der ikke i Øjeblikket er nærmere oplyst, men utvivlsomt staar i nær Forbindelse med tidligere skandinaviske Forbindelser. Da Kongen i Juli Maaned 1860 opholdt sig paa Beckaskog i Skaane, var Friherren i Kongens Følge og skrev til Ploug, at han ønskede at aflægge »den högädle Hr. Kandidaten« et Besøg under et forestaaende Besøg i København, da han ønskede at behandle »de Spørgsmaal, som lige levende interesserede dem begge«³.

De mødtes da et Par Gange, og Friherren havde tilbudt Ploug, naar han i den skandinaviske Sags Interesse ønskede at give Kong Carl en Meddelelse, at sende den gennem ham. Ploug fandt i de følgende Aar ikke Anledning til at benytte Tilbudet, men 2. Marts 1863 skrev han til Liljencrantz⁴ og erindrede ham om det tre Aar gamle Tilbud. Naar han ikke tidligere havde gjort Brug af Tilbudet, skrev Ploug til Liljencrantz, var det, fordi Tiden havde slæbt sig hen under ørkesløse Underhandlinger og smaa Tilbageskridt, uden at der havde syntes ham at vise sig noget Holdepunkt, hvortil praktiske skandinaviske Bestræbelser kunde knyttes. De danske Forholds pinagtige Natur havde snarere maattet udtømme de svenske Brødres Taalmodighed end opvække deres Interesse, og Ploug mente, at det lidet, det var Umagen værd at faa at vide fra København om Tilstande og Personer,

¹ Sm!g. S. 602—03.

² Hallendorff: Från Karl XV.s Dagar, S. 206 f. (1924).

³ Liljencrantz til Ploug 15. Juli 1860. R. A.

⁴ Brev paa Trolleholm i Skaane.

havde den svenske Konge faaet langt fuldstændigere Kundskab om fra sin højtbetroede officielle Repræsentant i København, end Ploug vilde have kunnet give, i Fald hans politiske Stilling havde tilladt ham at sende saadanne Meddelelser.

Nu var imidlertid, fortsatte Ploug, »vore Anliggender bragte til et Punkt, hvor han fristedes til at anse det for muligt, at en umiddelbar Henvendelse til Hans Majestæt kunde være af nogen Nytte«. Han tillod sig derfor at spørge Liljencrantz, om Kong Carl endnu skænkede ham samme Fortrolighed som i 1860, og om han, i Fald dette, som Ploug haabede, var Tilfældet, vilde vise ham den Velvilje at spørge, om Kongen vilde tillade ham at sende et Brev under Liljencrantz' Adresse og tage dets Indhold under naadigst Overvejelse. Ploug vidste, at Carl XV. den 21. Februar var rejst til Norge, men haabede at faa Svar, saa snart han var vendt tilbage derfra.

Den 9. Marts kom Kongen til Stockholm, og den 13. Marts svarede Friherre Liljencrantz, at han havde spurgt Kongen, om han vilde tillade den omtalte Kommunikation. Majestæten havde givet et bifaldende Svar, og Liljencrantz var beredt til at tjene »som Mellemed for disse Kommunikationer, ligesom til at tilbyde sin Tjeneste til alt, som kan befordre vort fælles store Maal: Skandinaviens Bedste«. »Om mina sympathier för detta stora syfte ej sedan vi sednast råkades haft tillfälle att framträda i handling, så hafva de dock förblifvit oföränderligt lika värma och skall det alltid vara mig en glädje att härför gifva bevis. Jag utbeder mig därför såsom en ynnist det Herr Kandidaten alltid måtte räkna paa mig såsom den der alltid skall befinnas villig att, i mån af förmåga, verka för hvad vi, då vi sednast råkades, erkände vara Skandinaviens framtid«.

Den 23. Marts 1863 afgik til Liljencrantz et langt Brev, stilet til Hans Majestæt Kong Carl den Femtende, i hvilket Carl Ploug, ligesom overfor Sohlman, røbede sit Kendskab til den hemmelige Henvendelse, som Medlemmer af Ministeriet Hall havde rettet gennem Hamilton, saavel som til den svenske Regerings køligt afvisende Holdning. Nu stillede han for sin Del et positivt For-

slag om, hvad der burde gøres for at bane Vejen frem til den politiske skandinaviske Union¹.

Ploug begyndte med at udtale, at han henvendte sig til Kongen med »al den frimodige Tillid, som Deres Majestæts ædle Charakter og ophøiede Tænkemaade indgød ham«. Han gjorde opmærksom paa, at de holstenske Stænders Overmod og Trods, de venskabelige Magters, Englands og Ruslands, Upaalidelighed, men især den danske Regerings ubestemte, vaklende og nølende Politik havde bragt Danmark i en fortvivlet Stilling. Det vilde nu kunne gøres det danske Folk indlysende, at man maatte redde sig ud af denne, koste hvad koste vilde. Der vilde ske Skridt til at bringe Opinionen til en enstemmig Udtalelse, og Regeringen — den nærværende eller en anden — vilde blive nødt til at udsondre Holsten. Men om ogsaa dette nu skete, saa vilde Danmarks Rige dog bestandig være truet, naar Tyskland fik Lejlighed til at hævne sig, og Danmark vilde være for lidet til i Tiden at kunne bestaa som europæisk Stat; »naar den tyske Forbindelse brydes, maa den nordiske søges. Spørgsmaalet bliver da: om vi kunne faae den og paa hvilke Vilkaar«.

»En Alliance vilde foreløbig sikkre Freden og, hvis den vedblev at bestaae, er det sandsynligt, at Rigernes gensidige Tilnærmelse af sig selv, men maaskee langsomt vilde skride fremad. Herom kan der imidlertid ikke mere være Tale, da hverken Deres Majestæt og Deres Regering eller Opinionen i Sverige, af let forklarlige Grunde vil en saadan.

En Union, lig den norske, uden andre Forbindelsesled end

¹ Brevet findes ikke iblandt Carl XV.s efterladte Papirer; det er gennem Slægtsforbindelser efter Friherre Liljencrantz, der døde allerede i 1870, kommet til Trolleholm i Skåne. Der foreligger i det svenske Kongehus' Arkiv, i Følge en af Riksarkivar Helge Almquist med Hans Majestæt Kong Gustaf V.s Tilladelse foretagen Undersøgelse, overhovedet intet vedrørende Sagen; heller ikke i de mig bekendte Aktstykker og Breve fra hin Periode, deri indbefattet de Hamilton-Manderströmske Korrespondancer, findes Sagen omtalt. Liljencrantzske Papirer udenfor Trolleholm er det ikke lykkedes mig at opspore. — Jeg takker Grev Trolle Bonde, der venligst har givet mig Adgang til sit Arkiv, og Bibliotekar Dr. Lauritz Nielsen, der først gjorde mig opmærksom paa Brevets Eksistens.

fælles Kongestamme og Diplomati, vilde maaskee tiltale Nordmændene mest, men vilde i Sverig have en næsten lige saa stærk Opinion imod sig som Alliance. Herpaa kan altsaa heller ikke tænkes.

En foederativ Forbindelse eller Forbundsstat med fælles Konge, fælles Regering og fælles Parlament for de fælles Anliggender (Diplomati og Forsvarsvæsen, med Tiden Told og Handel o. s. v.), Parlamentet sammensat dels efter Folketal, dels efter Nationalitet — vil vistnok, at slutte efter de offentlige Udtalelser, finde Bifald i Sverig og ikke være umulig at sætte igjennem i Norge, medens den offentlige Mening i Danmark vist ogsaa kan vindes derfor, naar Nødvendigheden er kjendt. Hovedvanskeligheden vilde være det dynastiske Spørgsmaals Løsning; men naar man i øvrigt var enig, vilde en Maade, hvorpaa alle Parter nogenlunde tilfredsstilledes, vel være at finde.

Endelig er der endnu den skandinaviske Helstat, hvori Danmark og Norge gik op som blotte Provindser med Opgivelse af al indre og ydre Selvstændighed. Jeg har, skrev Ploug, nogen Grund til at troe, at ikke faa indflydelsesrige Mænd i Sverig vilde foretrække en saadan Forbindelse for enhver anden. Men hvis Deres Majestæt har Skandinavismen kjær og ønsker at bidrage til dens Fremme, beder jeg Dem indstændigt om ikke at laane Øre til Raad fra denne Side; thi at stræbe derefter er at prisgive hele Nordens Fremtid og at drive Danmark over i Tydslands Arme. Hverken Norge eller Danmark gaaer nogensinde frivillig ind herpaa, og Sverig er ikke stærkt nok til at undertvinge Begge. En foederativ Forbindelse er det yderste Maal, som Nutiden kan naae.

Ploug mente, hvis han ikke nu var fuldkommen fejl underrettet, men Kongen selv vilde have fuldstændig Kundskab derom, at vide, at den nuværende danske Regering var tilbøjelig til at forhandle om en føderativ Forbindelse. Han troede, at den havde henvendt sig til Hamilton, og at han havde bragt den et høfligt men koldt Svar fra Kong Carls Regering. Hvis dette forholdt sig saaledes, da tvivlede Ploug, om det kan være rigtigt, at Deres Majestæts Regering skyder en saadan Forhandling fra

sig; thi det nærværende Øieblik, saavel den hele europæiske Situation som Danmarks særlige Stilling synes mig ret gunstige for et saadant Forsøg«. Derimod fandt Ploug det ganske rimeligt, om den svenske Regering nærede nogen Tvivl, om Ministeriet Hall mente det mere alvorligt hermed end med andre Forhandlinger og derfor betænkte sig paa at komme det imøde. Hvis saa var, vilde han dog tillade sig at henlede Kongens allerhøjeste Opmærksomhed paa Følgende.

»Trods sine Synder og Svagheder betragtes vort nuværende Ministerium endnu stedse som Repræsentant for det store og mægtige Parti her i Landet (det nationalt-constitutionelle), uden hvis Hjælp Intet kan sættes igjennem. Dette Ministerium kan derfor lettere end hvilket som helst andet udrette Noget til Skandinavismens Fremme, naar det vil; thi det er meget tvivlsomt, om dets Parti vil støtte og følge et nyt Ministerium. Ved at binde dette Ministerium til en skandinavisk Politik, vilde man tillige binde dets Parti, og saaledes, selv om Forsøget ikke lykkedes, have styrket den skandinaviske Sag her i Landet, indtil et nyt Forsøg kan gøres. Det forekommer mig, at man kunde vinde Ministeriet paa en tredobbelt Maade: 1) ved at forlange et skriftlig formuleret eller punkteret Forslag, 2) ved at forlange optaget i Ministeriet et Par nye Medlemmer, til hvilke man har fuld Tillid (jeg nævner eksempelvis Baron Blixen og Etatsraad Regenburg); 3) ved at forlange Forhandlingen ført med Deres Majestæts Minister i København, ikke af Udenrigsministeren alene men af 3 af Ministeriets Medlemmer«.

Med denne Anvisning henstillede Ploug sine »allerunderdanigste Bemærkninger til Prøvelse og Afgjørelse af Deres Majestæts Visdom«, og udtrykte det Haab, »at den ikke vilde staae tilbage for Deres store Farfaders i 1814. Ham tilkommer Æren for Skandinavismens Fødsel, den er udsprunget af de Forhold han da skabte, men som nu maaske ville have udtjent, hvis Deres Majestæt vil, og med kjækt Mod og sikker Haand udføre Deres Villie«.

Brevet kom rigtigt Friherre Liljencrantz i Hænde og paa sin høje Herres Befaling udtrykte Liljencrantz dennes »synnerliga

välbehag» og gav i Brev af 30. Marts Ploug følgende Svar: »Gillande hvad Herr Kandidaten framställt om en foederatif förbindelse eller förbundsstat med fælles Konung, fælles regering och fælles parlament (detta sednare sammensatt dels efter folk-mängd dels efter nationalitet) för de fælles angelägenheterna, anser äfven Han hvarje annat Sveriges anspråk på öfvervägande inflytande inom förbundet, än det som inom det fælles parlamentets ena afdelning uppkomme genom dess större folkrikhet, orättmätigt att påyrka och omöjligt att göra gällande. Hvad åter angår genomförandet af en så genomgripande förändring, så tror Högst Densamme ögonblicket ännu ej vara inne, att derom, och aldraminst från Svensk sida, framställa något förslag, då gagneligheten och nödvändigheten af en nordisk Helstat antagligen ej, utan ytterligare påtryckning från tysk sida, i Danmark skall fullt inses och af allmänna meningen med verklig värme omfattas. —

Har en sådan tanke redan funnit insteg hos majoriteten af tänkande Danskar? Skola dessa åter i afgörandets ögonblick finnas villige att, med uppoffrande af deras fäderneslands sjelfständighet i vissa ofvanangifna hänseenden, låta detta uppgå i ett stort Skandinaviskt Rike? Se der frågor hvarpå erfarenheten enligt H. Maj.ts förmenande änn ej gifvet fullt tillfredsställande svar.

Emedlertid skall H. Maj.t taga i noggrannt öfvervägande denna viktiga fråga och önskar, såsom ett bidrag för hennes bedömande, från Herr Kandidaten erhålla så fort som möjligt:

En detaljerad redogörelse för de särskilda partiernas, deras framstående medlemmars och hvar och en af Ministrarnes ställning till denna fråga; en äfven i detalj gående uppsats på, huru inom Herr Kandidatens, och öfriga med detta befryndade, partier man tänkt sig att denna fråga bör behandlas; och slutligen något om Casino mötet¹ och de deri deltagande personligheterna och deras syften. —

¹ Den 28. Marts 1863 holdtes et stort Møde i Casino, hvor der krævedes Holstens Udsondring og Udvidelse af den konstitutionelle Forbindelse mellem Kongeriget og Slesvig.

Derimot har H. Maj.t. ej kunnat, i likhet med Herr Kandidaten, antaga, att allmänna meningen i Sverige absolut vore emot en Allians, utan har trott sig finna bevis på motsatsen såväl i de yttranden som under innevarande års offentliga förhandlingar blifvit fällda som och i företeelser af en mera enskild natur. — Wisseligen skulle man kunna säga att den allmänna meningen i Sverige ogillar en Allians som afsåge att definitivt ordna de Skandinaviska ländernas inbördes förhållande, med skyldigheter för Sverige, utan motsvarande garantier, att hvad det gjort för Nordens sjelfständighet ej, vid ett eventuelt tronombyte i Danmark och dermed möjligen sammanhängande omkastning i dess både inre och yttre politik, måtte upphävas och omintetgöras; men helt annorlunda skulle en Allians betraktas, som endast vore en provisorisk åtgärd för att bereda öfvergången till en foederatif förbindelse, och som blifvit afslutad med Danmark skildt från Holstein.

I afseende på de öfriga punkterna i Herr Kandidatens skrifvelse, så torde dessa, såsom stående i oskiljaktigt sammanhang med hufvudfrågan, böra endast i förening med denne behandlas, hvarföre H. Maj.t. uppskjuter till ett annat tillfälle att upptaga dessa till skärskådande och besvarande.

Til denne Meddelelse fra Kongen føjede Liljencrantz et Spørgsmaal om, hvorvidt Ploug havde til Hensigt at komme til det nordiske nationaløkonomiske Møde, der i Maj Maaned skulde afholdes i Göteborg, og hvilke Danske der tænkte at deltage i dette Møde.

Da Carl Ploug har opbevaret Brevene fra Liljencrantz, som tydelig viser Karakteren af Plougs egen Henvendelse, er det besynderligt, at der iblandt hans efterladte Papirer ikke findes Kopier af hans egne vigtige Breve. Det er usandsynligt, at Ploug ikke skulde have reageret paa Kong Carls Anmodning og givet udførlig Besked om Stillingen i Danmark. Men hverken i Plougs egne Papirer eller i Carl XV.s Efterladenskaber er der fundet noget udover hvad ovenfor er meddelt og heller ikke om en senere Drøftelse af Sagen efter Kong Carls Svar¹. — —

¹ Hother Ploug har, da han i 1901 skrev sine »Bidrag til Skandinavismens Historie« kendt Liljencrantz Breve til sin Fader og forstaaet, at det drejede sig om dynastisk Skandinavisme. Tilskueren 1901, S. 458—59.

Henvisningen saavel i Plougs Brev til Sohlman som i Liljen-
crantz' sidste Brev til Ploug til det forestaaende nordiske Møde
i Göteborg, peger mod en anden Aktion, der forberedtes i Vin-
teren 1862—63. Den var visselig langt mindre betydningsfuld og
vidtgaaende end Unionsplanerne, men ogsaa den gik ud paa en
»praktisk Skandinavisme«, og med i den var forskellige Personer,
vi har mødt i Unionsbevægelsen.

En af de i Skandinavismen stærkest interesserede svenske
Politikere var Redaktøren af Göteborgs Handels- och Sjöfarts-
tidning, S. A. Hedlund, der indtog en meget selvstændig Stilling
indenfor den skandinaviske Bevægelse¹. Han var, som det frem-
gik af hans Blad og Taler og nu af hans tilgængelige omfattende
Korrespondance, i nær Berøring med yderliggaaende Skandinaver,
saasom Digteren P. O. Sturzen-Becker (»Orvar Odd«) og Gods-
ejereren, Løjtnant Georg Rosenmüller, der begge aarevis opholdt
sig i København. De var Medarbejdere baade ved danske og
svenske Blade, havde livlig Omgang med danske Skandinaver,
f. Eks. Carl Ploug, Balthazar Christensen og i Sverige Forbin-
delse med mange ligesindede, saaledes Tornérhjelm, og ikke sjæl-
dent med Carl XV og dennes andre Tillidsmænd. Hedlund støt-
tede disse ivrige Skandinaver, men han var kritisk indstillet
overfor den danske Skandinavisme; han ønskede ikke en Skan-
dinavisme tilvejebragt udelukkende eller væsentlig med det For-
maal at bistaa Danmark i dets øjeblikkelige Kamp for at sikre
Hertugdømmerne for det danske Monarki. Han vilde et Skandi-
navien, som ved Holstens fuldstændige Udskillelse af den danske
Helstat fik en ren nordisk Grænse, der kunde bringe Striden med
Tyskland til Ophør, og han vilde en Skandinavisme af reel Art
og saaledes, at de svenske Interesser kom til deres fulde Ret,
selvom han ikke tænkte paa noget svensk Overvælde men vilde
overlade det til Udviklingen, hvilken Vægt Sverige kunde skaffe
sig indenfor den nordiske Sammenslutning.

Hedlund var imod en blot Militæralliance, hvor Sveriges Ind-
sats blev af en begrænset og muligvis rent midlertidig Karakter;
han ønskede en varig og vidtgaaende nordisk Sammenslutning.

Dette »svensk-skandinaviske« Standpunkt førte ikke sjældent

¹ Henrik Hedlund: S. A. Hedlund I—II (1929—30).

til Brydninger mellem Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning og danske Blade og privat mellem Hedlund og hans skandinaviske Venner. Men paa den anden Side indeholdt Standpunktet, som det let vil ses, Momenter, der kunde være Udgangspunkt for vidtgaaende Forslag af den Art, som de danske Ministre i Januar-Marts havde udtrykt overfor Hamilton, Ploug overfor Carl XV og Sohlman.

I Efteraaret 1862 var Hedlund i Samtaler med Carl XV inde paa, at der burde gøres Forsøg paa noget positivt, en praktisk Skandinavisme til Afløsning af de akademiske Drøftelser og almindelige Talemaader. Maaske paa Initiativ af Carl XV selv rejstes Tanken om at fremkalde en internordisk Forhandling af sagkyndige og interesserede om en Række økonomiske Spørgsmaal eller lignende, i hvilke der burde tilstræbes Fællesskab med de nordiske Riger. Det gjaldt bl. a. fælles Mønt, Maal og Vægt, Toldfællesskab eller Toldlettelser, ensartede Lovbestemmelser paa visse retslige og økonomiske Omraader, kort sagt en praktisk Skandinavisme, der senere i nogen Grad er gennemført. Hedlund og hans formaaende Göteborgven Oscar Dickson tog under stadig Opmuntring af Kongen Initiativet til Indkaldelse af det Møde, der blev det første nordiske nationaløkonomiske. Det ses af Hedlunds og Dicksons bevarede Korrespondancer¹, at Sagen til en Begyndelse gik træt; der var modstridende Meninger om, hvorvidt Mødet ikke burde holdes i Stockholm i Stedet for som først paatænkt i Göteborg, og det gik en Tid ogsaa langsomt med at faa Tilslutning baade i Stockholm og København. Til de ivrige Skandinavers Misfornøjelse gjorde der sig baade i Danmark og Sverige antiskandinaviske Stemninger gældende. Men omtrent samtidig med at de danske Ministre satte sig i Bevægelse, pressede Carl XV paa gennem Oscar Dickson; Forberedelserne blev nu fremskyndet, Kongen bragte selv svenske »högdjur« til at gaa med som Indbydere og Hedlund og Dickson maatte paa Kongens Befaling interessere fremstaaende Nordmænd saasom Aschehoug, Broch og Heffty for Planen. Den 11. Marts udgik Indbydelsen fra en talrig Kreds af højtstaaende

¹ Stadsbibliotheket i Göteborg.

svenske Embedsmænd og Forretningsfolk, hvoraf adskillige var kendt som Skandinaver, og Mødet holdtes den 18.—20. Maj i Göteborg. Her mødtes henimod 500 Deltagere, der dels var skandinavisk sindede eller saglig interesserede. I Plenarmøder saavel som i Sektioner drøftedes Mulighederne for nordisk Samarbejde paa en Række af Handels- og Næringslivets Omraader; der forhandlede om Spørgsmaal som de ovenfor nævnte, særlig om at skabe Overensstemmelse i de nordiske Rigers Lovgivning og f. Eks. om Fællesbestemmelser om Forfatteres og Kunstneres Ejendomsret, der overvejedes Skridt til at lette de indbyrdes litterære Forbindelser og meget andet¹.

Blandt de svenske Deltagere fandtes Friherre Liljencrantz ikke, men sammen med Oscar Dickson og S. A. Hedlund mødte Godsejer Rosenmüller saavelsom Redaktør Sohlman og Ritmester Tornérhjelm. Fra Danmark kom bl. a. Carl Ploug og hans Broder, den ikke mindre skandinavisk interesserede Kontorchef i Postvæsnet Gerhard Ploug, Blixen-Finecke, Alfred Hage, Balthazar Christensen, Redaktør C. St. A. Bille, Brygger J. C. Jacobsen, det ivrigt skandinaviske Medlem af Rigsraadet Major Ankjær, Professor George Stephens og Etatsraad Tietgen.

Mødet blev meget vellykket og dannede Indledning til en Mængde andre skandinaviske Møder af lignende Karakter. Et umiddelbart praktisk Resultat var, at den store svenske Bank: Skandinaviska Kreditaktiebolaget kan regne sin Oprindelse derfra.

Under Forberedelserne til Mødet havde S. A. Hedlund som Svar paa pessimistiske Udtalelser fra Sturzen-Becker om »våra danske bröders slapphet« bekendt sin optimistiske Tro paa, at »saker, som sett mycket mörka ut, gå superb, när det kommer till avgörande«. »Jag är«, skrev han den 19. April, »fullt förvissad, att det skall gå äfven vid detta möte, som efter all sannolikhet blir betydelsefullare än man ännu aner. Där torde bli något esoterisk af«². Hedlund mente, at der ikke paa Programmet for Mødet burde staa noget rent politisk Spørgsmaal. »Den krypar nog fram likefullt«, og dette skete utvivlsomt under de private Drøftelser,

¹ Den trykte Mødeberetning og Referater i svenske og danske Blade.

² R. Sturzen-Becker: O. P. Sturzen-Becker (Orvar Odd) II S. 156 og 157.

som der jo blev rig Lejlighed til. Man kunde senere gengive Udtalelser af Hedlund om, at de nationaløkonomiske Spørgsmaal, som afhandlede om Dagen i Møderne, vel udgjorde »den exsoteriske Side af Mødet«, den, der vendte udadtil, men »den esoteriske Side« — den der var for de særlig indviede — laa i den »høga politiken«, som drøftedes om Aftenerne og om Nætterne¹. Det fortælles², at en Souper i en snæver Kreds gav Lejlighed til rigtigt at tale ud og at Samtalen sluttede med, at Hedlund erklærede: »Viljen I, mina Herrar, göra skandinavisk politik, så vill jag följa er et gott stycke; men viljen I göra dansk politik under skandinavismens skyld, så måste jag göra svensk«.

Ved den sidste selskabelige Sammenkomst, der afsluttede dette Møde, hvor Understrømmen tydelig var Tanken om en saa vidtgaaende og hurtig gennemført praktisk Skandinavisme, som Forholdene tillod, talte Sohlman varme Ord om Göteborg som det naturlige Centralpunkt for de tre nordiske Riger. Han nævnede, at en Bebyggelsesplan for Udvidelsen af Byen havde angivet, at der paa et bestemt sumpet Sted, der skulde tørlægges og bebygges, burde rejses en Bygning, der kunde rumme et fremtidigt »Unionsparlament«, og han udtalte det Haab, at de tre nordiske Folk inden alt for længe der kunde komme til at raadslaa ikke som nu ved det nationaløkonomiske Møde gennem frivillig mødte Repræsentanter men gennem valgte³. Carl Ploug blev fejret stærkt, og det tør efter alt, hvad der foreligger, betragtes som givet, at ikke blot han og Sohlman, men ogsaa mange andre har benyttet Göteborgssammenkomsten til at drøfte Spørgsmaal og Planer svarende til dem, der var rejst fra København i Vinterens Løb. Den senere Udvikling af den dansk-tyske Situation, der var blevet tilspidset ved Udstedelsen af Martskundgørelsen, bidrog sit til at gøre disse Spørgsmaal aktuelle.

En Maanedstid senere kom den Pressediskussion, som Ploug i Begyndelsen af Marts forgæves havde søgt at fremkalde. I »Fædrelandet« skrev han den 23. Juni en opsigtvækkende Arti-

¹ H. Hedlund: S. A. Hedlund I, S. 370.

² Smt. S. 371.

³ Referat i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.

kel, der forkyndte, at nu maatte der, før det blev for sent, fra svensk Side gøres praktiske Skridt til Støtte for Danmark; Tilsagn om Nordens Støtte kunde afvende den Krig, der truede. Sohlman svarede i flere Artikler, Ploug gav Gensvar, andre nordiske Blade kom med Indlæg, og medens denne Diskussion var i Gang, holdtes fra den 22. til den 29. Juli det Kongemøde paa Skodsborg og i Skaane, under hvilket Kong Carl fremførte Forslag om den nordiske Forsvarsalliance. I de følgende Maaneder saa det ud til, at de skandinaviske Planer skulde faa en saadan til Resultat.

Naar man kender, hvad der var sket ved Initiativ fra de tre Medlemmer af Ministeriet Hall samt fra Carl Ploug, er det let at gennemskue, i hvilken Grad Pressedrøftelsen i Juni-Juli har til Baggrund Plougs og Sohlmans, muligvis ogsaa andres Viden om, hvad der var foregaaet, og deres Erkendelse af, at det Svar, der fra svensk Side var givet paa Forslaget om en nordisk Union, var negativt. Bladartiklerne opsummerer, hvad der henholdsvis fra de danske og svenske Skandinavers Side kan anføres for og imod øjeblikkelig eller senere Realisation af et fast politisk skandinavisk Samarbejde. I de danske Artikler anerkendtes utvetydigt, at man i Sverige før Tiden ikke vilde gaa med til en Union, hvad enten de afgørende Aarsager var Mistillid til Ministeriet Halls Politik, ogsaa efter at denne havde ført til Udstedelsen af Martskundgørelsen, som man i Sverige ikke mente vilde sikre den absolute Udskillelse af Holsten, Svenskerne krævede, eller det skyldtes andre Betæneligheder overfor en intim nordisk Statsforbindelse. Pressediskussionen gled, skønt man baade i Plougs og Sohlmans Artikler kan skimte deres Viden om de positive Forslag, der i Vinterens Løb var formuleret, ud i almindelige Talemaader. Der var tydeligvis ingen Tro paa, at en Virkeliggørelse af Planerne laa indenfor Mulighedernes Grænse¹.

Der er en umiskendelig Forskel mellem det Indtryk, man faar af Carl XV.s Stilling til Monrads Forslag, efter hvad Manderström

¹ Se bl. a. Fædrelandet 23. Juni og 24. Juli 1863, Aftonbladet 1863, Nr. 149, 150 og 164.

i Januar berettede til Hamilton, og Indtrykket af Liljencrantz' Meddelelser fra Kongen i Marts med Anmodningen til Ploug om udførligere Besked om Stillingen og Stemningen i Danmark. Sammenholdt med Carl XV.s ivrige Interesse for Göteborgsmødet, der skulde arrangeres af Hedlund, som ønskede en virkelig og varig politisk Skandinavisme, viser dette som saa meget andet den svenske Konges Sympati for de politiske skandinaviske Planer og hans Ønsker og Fantasier om Fremtiden. Men Kong Carl havde dog, som vi har set, afvist ethvert svensk Initiativ og havde hverken fundet Stemningen i Danmark eller Tidsomstændighederne i det hele gunstige for Unionsplanerne. Derimod er der klar Forbindelse mellem hans Udtalelser gennem Liljencrantz og hans Optræden paa Skodsborg, hvor han optager det af Ploug tilsideskudte Alternativ: Forsvarsalliancen.

Det der i det foregaaende er klarlagt, har givet os dybere Forstaaelse af Ministeriet Halls skandinaviske Politik i 1863. Der er en naturlig Udvikling i denne. Vi ved nu, at Ministeriet, før det skred til Martskundgørelsen, prøvede at sikre sig en Rygdækning ved Sonderingen om, hvorvidt en politisk-dynastisk nordisk Union kunde tilvejebringes. Da den svenske Regering og Kong Carl afviste Avancen, og de mest yderliggaaende svenske Skandinaver ej heller gik med, foretog man i København det afgørende Skridt ved Martskundgørelsen.

Hall havde da faaet Svar paa det tvivlende Spørgsmaal, han straks i Februar havde fremsat, da Orla Lehmann i »det engere Udskud« »provocerede« Sonderingen om Unionsforslagene. Der var ingen »Elementer« til de store Planers Gennemførelse¹. Da Martskundgørelsen udstedtes, vidste Hall, at Sverige ikke vilde være med.

Vi har set, at, medens Monrad og Lehmann var gaaet til den frugtesløse Aktion med stor Iver, havde Hall været langt mere forsigtig, og dette stemmer med hele hans Politik i disse Aar. Baade han og de to andre Ministre fremhævede vel under Forhandlingerne med Hamilton, at just nu maatte der handles, men man kan dog sige, at Hall i Virkeligheden fremsatte Tan-

¹ Smlg. ovenfor S. 589.

ken om en nordisk Fællesstat og dynastisk Enhed som Fremtidsopgaver under Forbehold af frivillige Overenskomster mellem Fyrstefamilierne¹. Han er næppe blevet meget forbavset over, at Sonderingen fik et negativt Udfald.

Fra Slutningen af Juli syntes det subsidiære i de skandinaviske Planer, Forsvarsalliancen, efter Kong Carls uventede Tiltag at blive opnaaeligt; men omkring Oktober og siden blev ogsaa Muligheden for at opnaa dette usikker, selvom Manderström, hvis Politik efter Ulriksdalsmødet 8. September blev at dække over Tilbageetoget, paa en uværdig Maade, hvis Enkeltheder efter Offentliggørelsen af Hamiltons Anteckningar paany maa nærmere vurderes, førte den danske Regering bag Lyset.

De her givne Oplysninger om Ministeriet Halls skandinaviske Aktion, før Martskundgørelsen udstedtes, foranlediger en ny Overvejelse af, hvilke skandinaviske Planer Ministeriet Hall, specielt Hall personligt, kan have nærret, da Tronskiftet den 13. November skabte en baade indrepolitisk og udenrigspolitisk ny Situation. Den Paastand er jo fremsat², at Hall i November og særlig i de to kritiske Døgn, da Christian IX betænkte sig paa at underskrive Novemberforfatningen, var inde paa den Tanke, at en Omvæltning, en Rejsning mod den nye Konge, til hvem de nationalliberale og mange danske udenfor deres Kreds nærrede den dybeste Mistillid, kunde bane Vejen frem til den dynastiske og politiske nordiske Union, der var Skandinavernes Forlængsel og vilde skabe den længe attraaede nordiske Støtte mod Tysklands truende Angreb.

I og for sig drejer det sig om ørkesløse Spekulationer, da Forudsætningerne: en Sanktionsnægtelse eller en noget tilsvarende Politik fra Kong Christian IX.s Side, ikke indtraadte. Efter den 18. November indtil Aarets sidste Dag, da Ministeriet Monrads Tiltræden afsluttede den Ministerkrise, der faktisk havde været til Stede siden Tronskiftet, forelaa ingen Si-

¹ Smlg. N. Neergaards Artikel om Hall i Dansk Biografisk Leksikon, 2. Udgave VIII, 625. N. har kendt P. Vedels Optegnelser om Samtalen med Hamilton.

² Professor E. Arup i Scandia 1928, S. 176 ff. og smtds. 1930 S. 44 ff.

tuation, hvor Spørgsmaalet om en Folkerejsning mod det glücksborgske Dynasti blev aktuelt, hvor meget man end visselig Mand og Mand imellem talte og skrev om en saadan Mulighed i hine Maaneder. Der foreligger intet som helst positivt Vidnesbyrd om, at Hall paa det Tidspunkt har næret de paastaaede Planer. Alligevel har Spørgsmaalet Interesse, fordi det gælder Vurderingen af Halls Politik og de skandinaviske Rørelses mulige Bæreevne. Spørgsmaalet er rejst af en talentfuld For-
sker, hvis Ord ikke kan lades upaaagtet.

Jeg for min Del har afvist Tanken om en saadan bevidst Krisepolitik fra Halls Side¹; Paastanden er blevet fastholdt², men efter mit Skøn uden at noget i mindste Maade overbevisende nyt Argument er fremført. Derimod bidrager de i det foregaaende fremførte Kendsgerninger utvivlsomt til Klaring af Sagen. Det er efter mit Skøn næsten til Overflod afgørende — da noget positivt Bevis for de paastaaede Hallske Planer under Krisen ikke foreligger — at vi nu ved, at Hall og hans Ministerium havde faaet Klarhed over, at den svenske Regering og Konge og dertil de mest ivrige svenske Privatskandinaver ikke vilde være med til noget i Retning af nordisk Union. Hvor er det tænkeligt, at Hall i November, da ogsaa det sekundære, Forsvarsalliancen, trods Kong Carls personlige Tilbud, syntes at forsvinde, kunde have fæstet nogensomhelst Tro til, at det primære skandinaviske Program om en Union lod sig gennemføre?

Det er visselig en Kendsgerning, at der før som nu efter Tronskiftet hos de danske Skandinaver og mange andre herskede en dyb Mistillid til Christian IX. og hans Kreds. Man beklagede dybt Tronfølgeordningen og ønskede den ændret, saa Carl XV. eller Prins Oscar kunde forene alle Nordens tre Kroner paa sit Hoved. Lehmann og Monrad og Hall delte disse Stemninger, og jo flere private Breve fra hin Tid der bliver tilgængelige, desto stærkere Indtryk faar man af, hvor ubehersket, og i sin

¹ Hist. Tidsskrift 9. Rk. VI, 221 ff.

² Scandia 1930, S. 44.

agressive Form mod det nye Kongehus utilbørligt, hine Stemninger kom til Orde.

Men den første Forudsætning for, at Hall alvorlig kan have søgt at gennemføre en fast og bevidst Krisepolitik med det nødvendige Maal Slesvig og Danmarks Genforening i Skandinavismen, de tre nordiske Rigers politiske Forening^a, fordi han saa det som sin Pligt overfor det danske Folk, maa dog fornøftigvis have været, at han kunde vente nogen Tilslutning fra svensk-norsk Side til Gennemførelsen af en saadan Plan. Nu var Spørgsmaalet rejst, vel at mærke med en Løsning forudsat fuldbragt ad fredelig og lovlig Vej, men Tanken var blevet afvist. Er der derefter mindste Holdepunkt tilbage for den Antagelse, at Hall under Efteraarskrisen har tænkt sig en skandinavisk Union gennemført ved en Omvæltning i København?

Vi har jo set, at Hamilton, der kendte Stemningerne i Danmark nøje, presset af Monrad, efter sin Afvisning af Unionsprojektet som uigennemførligt¹ i Samtalen den 11. Januar ytrede, at man naturligvis kunde tænke sig, at store Begivenheder kunde gøre Tanken aktuel eller at der indtraadte en saadan Tilstand i Danmark, at Sverige i den lovlige Ordens og i sin egen Interesse maatte blande sig i Danmarks indre Anliggender. Han nævnede ogsaa, at han i Tilfælde af at en Omvæltning i Danmark skulde gøre en føderativ nordisk Stat til europæisk Ønske, vilde overveje Muligheden af og Formen for en saadan Statsdannelse. Vi ved ikke, at Hall har faaet disse Udtalelser refereret af Monrad eller om slige hypotetiske Drøftelser har været fremme mellem ham og Hamilton. Men selv dette forudsat, er det ikke tænkeligt, at slige løse Ytringer efter den svenske Afvisning kan have dannet Udgangspunkt for noget i Retning af de paastaaede Planer.

Kulminationen af de ansvarlige nationalliberale Føreres skandinaviske Politik blev den dristige Henstilling, som i Januar—Marts 1863 af Monrad, Lehmann og Hall rettedes til Hamilton om hvorvidt den svenske Regering nu kunde tænke sig Forbe-

¹ S. 596—98, sml. S. 610.

redelsen af en dynastisk og politisk nordisk Union. I 1809—10 da Kong Frederik VI., Danmarks—Norges enevældige Konge, søgte Valg som svensk Tronfølger for derved at bane Vejen til en ny nordisk Union, afviste man ham i Sverige. Da den nye folkelige Skandinavismes danske Ordførere i 1863 stillede de svenske ansvarlige overfor et lignende Spørgsmaal, blev Svaret det samme.

Rettelse.

S. 592, L. 1—2 f. o.: forsætlige, læs: forbryderske.